

DIYANET İLMİ DERGİ

PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED (SAV)
- ÖZEL SAYI -

2. Baskı

ANKARA - 2003

HZ. PEYGAMBER'İN RİSALET ÖNCESİ HAYATINA FARKLI BİR YAKLAŞIM

Bünyamin Erul*

Tabiatları gereği insanlardan birçoğu, çok sevdikleri, değer verdikleri bir büyüğe karşı gerek bakışaçılarında ve gerekse onu tanıma ve tanıtmada genellikle itidalli davranamazlar, aşırılığa düşerler. Özellikle bu şahsiyet, dinî, tasavvufî, edebî, askerî ve siyâsî büyüklerden biri ise, onu farklı görme-gösterme gayreti, sevenlerini birtakım yanlış anlama-algılama ve abartılı anlatma gibi gerçek dışı durumlara sürükleyebilir. Bu anlatımlar şifâhî gelenekte rivayet yoluyla nakledilip, nesilden nesile aktarılırken önceleri hikayeye dönüşmekte; sevgi, saygı ve hasretten kaynaklanan gerçek dışı birtakım unsurlar rivayete ilave edilerek zaman içerisinde hikayeden de öte, masal, destan ve efsane türü bir edebiyat oluşturmaktadır. Bunun ardından asırlar ilerledikçe gerçeklerden uzaklaşarak artan, genişleyen bu telakkîler, maalesef yazılı edebiyatta da makes bulmakta ve âdeta mitolojiye dönüşmektedir.

On dört asırlık İslam kültürümüzde önemli yeri olan sîret, delâil, şemâil, hasâis ve menâkıb geleneği dikkate alındığı zaman, son derece zengin edebiyatımızda hayatından en fazla söz edilen şahsiyetin Hz. Peygamber olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çok detaylı olmamakla birlikte Kur'an belli ölçüde onu tavsif ettiği ve yine hem kendisi, hem de onun dostları olan sahabîler tanıttığı halde, maalesef yukarıda sözünü ettiğimiz aşırılığı, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan siyer, şemâil ve delâil kitaplarında da fazlasıyla bulabilmekteyiz. Hz. Peygamber hayatta iken, "*Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları gibi, siz de bana mübalağalı medihlerde bulunmayın!*"¹ şeklindeki uyarılarıyla, bu tür temayül ve telakkîlerin önü büyük ölçüde alın-

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Abdurrazzak, *Musannef*, V. 441, no: 9758; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 23-4, 47, 55; Buhârî, *Enbiyâ* 48, IV. 142; Dârimî, *Rekâik* 68, s. 716.

mişsa da, onun vefatından sonra, Mekke ve Medîne'de yaşamış olan Hz. Muhammed ile, gün geçtikçe artan hasretle yanıp tutuşan zihinlerdeki Peygamber arasında farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmazdı. Özellikle sahabe dönemi sonrası, Hz. Peygamber'i göremeyenlerde, gerek Hristiyan ve Yahudi mühtediler ve zimmîlerin sahip oldukları peygamber tasavvurlarının, gerekse İran ve Hint kültüründeki mitolojik ve mistik anlayışların etkisiyle, gittikçe efsaneleştirilen, beşerüstü bir hüviyete büründürülen bir peygamber anlayışı gelişmeye başlamıştı.

Başlangıçta hasret ve muhabbetin verdiği bir dürtüyle ortaya çıkan, daha sonra müslüman olmayanlarla yapılan peygamberlik ile ilgili tartışmalara dayalı dış etkilerle beslenen bu telakkîler, Hz. Peygamber'in ismet ve nübüvvetini vahyin indirildiği, risaletin verildiği tarih ile başlatmak yerine; onun doğumundan itibaren başlatmayı, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi de dahil, onun daima bir peygamber olduğunu ve bunun her yer ve zamanda yüzlerce alâmetinin, tezahürünün görüldüğünü isbatlamayı amaçlamıştır.

Bu anlayışta o kadar ileri gidilmiştir ki, nübüvvetin doğumdan itibaren verildiği düşüncesi de kafi gelmemiş ve Hz. Peygamber'in aslında ilk Peygamber olduğu tezi bile ortaya atılabilmektedir.² Artık pek de geç sayılmayacak bir dönemin peygamber telakkisini yansıtan bir rivayete göre, güya Hz. Peygamber'e nübüvvetin ne zaman verildiği, ne zamandan beri peygamber olduğu sorulmuş, o da "Adem ruh ile cesed arasındayken ben peygamber idim" cevabını vermiştir.³

"Gerçekten de, Hz. Peygamber'i beşer üstü gösterme gayretindeki kitâbiyatın hacmi ve muhtevası, bu cereyanın oldukça eskilere gittiğine delil mahiyetindedir. Hz. Peygamber'in şemâiline, hasâisine tahsis edilen ciltlerle eserin incelenmesi, bir yandan bize, Peygamber'e duyulan sevginin sınır tanımazlığını tesbit imkanı vereceği gibi, diğer taraftan, Peygamberini gerçek hüviyetiyle tanımak ve tanıtmak isteyecek günümüz ilahiyatçısını ne çapta bir kültür arıtma hizmetinin beklediğini de gösterecektir."⁴

2 Bu tür bazı rivayetler ve değerlendirme için bkz. Goldziher Ignaz, "Hadiste Yeni-Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar," Çev. Ömer Özsoy, *A.Ü.İ. F. Dergisi*, XXXVI. 405-421.

3 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII. 329, no: 35653; Ahmed, *Musned*, IV. 66 ile V. 379'da ismi zikredilmeyen bir adamdan (an raculin); V. 59'da Meysere el-Fecr'den; Tirmizî, *Menâkıb* 1, no : 3609, V. 585'de Ebû Hureyre-Ebû Seleme-Yahya b. Kesîr-el-Evzâî-el-Velîd b. Muslim- Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şucâ'den gelen bir sened ile rivayet etmekte ve "Bu, Ebu Hureyre cihetinden hasen-sahih-ğarîb bir hadis olup, bunu sadece o kanaldan bilmekteyiz" demektedir. Tirmizî'nin rivayetinin râvilerinden Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şucâ' (ö. 243) bazılarınca sadûk görülse de, ihtilâflı bir râvidir. Meselâ Ebû Hâtim "kendisiyle ihticac edilmez" demiştir. Şam'ın alimlerinden el-Velîd b. Muslim'in (ö. 195) ise, müdellis olduğu söylenmiş, özellikle el-Evzâî'den naklettiği rivayetlerinin mutemed olmadığı belirtilmiştir. Bkz. Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, VI. 13-4, 21-2.

4 Mehmed Said Hatiboğlu, "Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri", *İslamî Araştırmalar*, s. 6, sayı: 2, yıl: 1986.

Söz konusu hizmetin gerekliliği kadar, ne denli zor bir faaliyet olduğu da aşikardır. Zira, özellikle peygamberlikten önceki dönemle ilgili haber ve rivayetlerin azlığı bir tarafa, onlardan birçoğunun da zayıf olduğunu görürüz. Zira zihinlerde muhafaza edilen bu haberler, Peygamber'in vefatından sonra yaklaşık bir asırdan fazla bir zaman zarfında dilden dile, hafızadan hafızaya nakledilmiştir ve birçokları eklemelere, eksiltmelere, değişim ve tahriflere maruz kalmıştır. Ayrıca bunların çoğu uydurulmuş, yaldızlı sözlerle süslenmiş, çeşitli hilelerle özü bozulmuş çok zayıf rivayetlerdir. Bu nakillerin bir kısmı da Kur'an'ın öngördüğü verilere ve naslara aykırı düşmektedir. Bu kitapları okuyan herkes birbiriyle çelişkili pekçok rivayet ve görüşle karşılaşacaktır.⁵

İşte bu makalede, Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatına dair bilgilerin önemli bir kısmı, ağırlıklı olarak hadis kaynaklarına dayanılarak tesbit ve tedkik edilecektir. Çünkü, öteden beri, bu dönem ile ilgili haberlerin, genellikle siyer, mağâzi, tarih ve tabakât kitaplarından alındığı, bize göre tarih ilminin en önemli kaynaklarından olmalarına rağmen hadis-sünnet kaynaklarının biraz ihmal edildiği görülmektedir. Ancak, yukarıda kısmen ifade etmeye çalıştığımız üzere, Hz. Peygamber'i yanlış algılama tezahürlerinin, zaman zaman hadis mecmualarında da yer aldığı bir hakikattir. Dolayısıyla en muteber hadis kaynaklarımızda bile bulunsa, Kur'an'a ve Sîret gerçeğine aykırı görülen bazı rivayetler de tahlil edilip değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Burada peşinen belirtelim ki bu çalışmanın amacı, Hz. Peygamber'in risalet öncesi sîretini yazmak değildir. Aslında bu daha çok bir tarih çalışmasının konusudur.⁶ Ancak, böyle bir çalışma ile, sağlıklı bir peygamber telakkisi ortaya koyabilmek için hadis kaynaklarının da kullanılması ve oradan sahih rivayetlerin seçilmesi gerekliliğine dikkat çekme amaçlanmıştır. Konunun risalet öncesiyle sınırlandırılmasının sebebi ise, Hz. Peygamber'in bu kırk yıllık hayatının, az sayıda da olsa, sahih rivayetlerle anlatılması ve öteden beri eksikliği hissedilen Kur'an'a ve sahih rivayetlere dayalı, makul, gerçekçi bir anlatımın ortaya konulmasıdır.

Hız. Peygamber'in Doğumu

Hız. Peygamber'in babası Abdullah, o henüz ana rahmindeyken vefat etmişti.⁷ Nitekim Kur'an, "O, seni yetim bulup, barındırmadı mı?"⁸ ayetiyle bu hususa dikkat çekmektedir.

5 Bu hususta bkz: İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II. 11-3.

6 Bu konuda ağırlıklı olarak tarih kaynaklarına dayalı müstakıl bir tarih çalışması için bkz. Gülgün Uyar, *Hız. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tesbiti*, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul, 1993.

7 Hâkim, *Mustedrek*, II. 605; İbn Hişam, *Sîre*, I. 158; İbn Sa'd, *Tabakât*, I. 99. İbn Sa'd'ın zikrettiği bazı rivayetler ise, babasının vefat ettiğinde O'nun yedi veya yirmi sekiz aylık olduğunu bildirmektedir. Fakat İbn Sa'd, babasının vefatında Hız. Peygamber'in henüz ana rahminde olduğunu bildiren rivayeti daha sağlam görmektedir. A.g.e, I. 100.

8 Duhâ, 93/6.

Kur'an, geçmiş bazı peygamberlerin doğum öncesi, doğum, çocukluk dönemleri vb. hallerini detaylı bir şekilde anlatmasına rağmen, yetimliği dışında Hz. Peygamber'in doğumundan ve çocukluğundan bahsetmemiştir. Mesela Kur'an'da Hz. Musa, annesinin onu emzirmesinden, Firavun'un adamlarından kaçırılıp nehre atılmasına, bulunduktan sonra Firavun'un sarayında yine annesi tarafından emzirilmesine, yetiştirilmesine, evlenmesine ve uzun yıllar çobanlık yapmasına kadar anlatılmaktadır.⁹ Yine Hz. Yahya'nın yaşlı anne-babadan (Hz. Zekeriyâ) doğduğu, henüz çocuk iken kendisine hikmet verildiği, Hz. İsa'ya annesi Meryem'in nasıl mucizevî bir şekilde hamile kaldığı, nasıl doğum yaptığı, onun beşikteyken nasıl ve neler konuştuğu geniş bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁰ Kendisine indirilen Kur'an'da, Hz. Peygamber'in çocukluğundan söz edilmemiş olması, mevcut bazı rivayetlerin aksine onun tamamen tabîî bir şekilde doğup yetiştiği, herhangi bir olağanüstülük yaşamadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Hız. Peygamber, soylu bir nesepten,¹¹ Abdullah b. Abdulmuttalip ile Amine bint Vehb'in evliliklerinden¹² dünyaya gelmiştir. Çeşitli kaynaklardaki birçok rivayet onun gerek doğumu öncesinde ve esnasında ve gerekse doğum sonrasında olağanüstü bir takım hadiselerin gerçekleştiğini haber vermektedir. Hamileliği esnasında Amine'ye "Sen bu ümmetin efendisine hamilesin!" diye müjdelenmesi, çocuğun "Muhammed" diye isimlendirilmesinin emredilmesi, onun ellerini yere dayayarak yere oturur vaziyette doğması, sonra göğre bakması, doğum esnasında, tâ Busrâ saraylarından Şam Bölgesine ve batıdan doğuya kadar her tarafı aydınlatan bir nurun yükselmesi, özellikle Yahûdilerin o gece Ahmed'in yıldızının doğduğunu farkedip beklenen peygamberin doğduğunu anlamaları vb. haberler bunlar arasındadır.¹³ Sözkonusu rivayetler, Hz. Peygamber'in daha ana rahmindeki günlerinden itibaren farklı olduğunu, doğumuyla ve bu esnada Arap Yarımadası ve çevresinde meydana geldiği söylenen hadiseler sebebiyle olağan üstü bir şahsiyet olduğunu, dolayısıyla onun beklenen peygamber olduğunu îmâ etmektedirler. Biz, Kur'an'da hiç temas edilmediği gibi, muteber hadis kaynaklarında da yer almayan bu konudaki rivayetleri ihtiyatla karşılamaktayız.

9 Kasas, 28/7-35.

10 Meryem, 19/5-33.

11 Buhari, Bed'u'l-Vahy 6, I. 5.

12 Abdurrazzak, *Musannaf*, VII. 303, no: 13273.

13 Bu tür haberler için bkz: Abdurrazzak, *Musannaf*, V. 317-8, no: 9718, V. 343, no: 9723; İbn Hişam, *Sîre*, I. 158, 166; İbn Sa'd, *Tabakât*, I. 93-103; Ebû Nuaym, *Delâil*, I. 86-9, no: 35-6; Beyhakî, *Delâil*, I. 110; Kadı İyâz, *Şifâ*, I. 518-9. Özellikle Ahmed'in yıldızının doğduğunu bildiren rivayetlerin eleştirisi için bkz: Ahmet Önkal, "İslam Tarihinde Tarafsızlık Problemi," *İsl. Arşt. Dergisi*, cilt: VI, sayı: III, s. 192. Ayrıca Hz. İsa'nın doğumunda da Mesih'in yıldızının doğduğuna ve çevrenin aydınlandığına dair bkz: Matta 2, Luka 2.

Sünnet Edilişi

Hız. Peygamber'in sünnetli mi doğduğu, yoksa sonradan mı sünnet ettirildiği ihtilaflıdır. Bir rivayet, onun sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğunu haber verirken,¹⁴ başka bir rivayet ise, süt annesi Halîme'nin yanındayken kalbini yarmaya gelen melekler tarafından sünnet edildiğini bildirmektedir.¹⁵ Üçüncü bir rivayete göre ise, dedesi Abdulmuttalip onu doğumunun yedinci günü bir ziyafet vererek sünnet ettirmiş ve Muhammed ismini vermiştir.¹⁶

Bu konuyu tartışan İbnu'l-Kayyim (ö. 751/1350), Hız. Peygamber'in sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğu hususunda sahih bir hadis bulunmadığını, bunu İbnu'l-Cevzi'nin (ö. 597/1200) uydurma hadisleri derlediği *el-Mevzûât* adlı kitabında zikrettiğini,¹⁷ bu konuda sâbit bir hadis olmadığı gibi, bunun Hız. Peygamber'e has özelliklerden de olmadığını, hatta insanlardan birçoğunun da sünnetli olarak doğduğunu kaydetmektedir.¹⁸ O, Kemaluddîn b. Talha'nın Hız. Peygamber'in sünnetli olarak doğduğuna dair bir kitap yazdığını ve orada senedi-sepeti olmayan hadisler naklettiğini, Kemaluddîn b. el-Adîm'in ise ona reddiye yazdığını ve Hız. Peygamber'in, Arapların âdeti olduğu üzere¹⁹ sünnet edildiğini, ancak bu âdet Araplar arasında çok yaygın olduğu için, bunun ayrıca nakledilmesine ihtiyaç duyulmadığını beyan ettiğini zikretmektedir.²⁰ Bu nakillerinden, İbnu'l-Kayyim'in de bu görüşe meylettiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan el-Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014) Rasûlullah (SAV)'in sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğuna dair haberlerin tevatüre ulaştığını söylemiş, onun bu hükmünü değerlendiren Zehebî (ö. 748/1348) "*mütevâtir olması şöyle dursun, bunların sıhhatini dahi bilmediğini*" ifade etmiştir.²¹

14 İbn Sa'd, *Tabakât*, I. 103; Ebû Nuaym, *Delâil*, I. 191-2, no: 91-2; Beyhakî, *Delâil*, I. 114; İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Maâd*, I. 81.

15 Bkz: İbnu'l-Kayyim, a.g.e, I. 81; Ebû Nuaym, *Delâil*, I. 193, no: 93'te sünneti yapan Cibrîl'dir!

16 Musned olmakla birlikte garîb bir rivayet olan bu haberin değerlendirmesi için bkz: İbnu'l-Kayyim, a.g.e, I. 82; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğâbe*, I. 21.

17 Adı geçen eseri taradığımız halde ilgili haberi orada bulamadık. Fakat, İbnu'l-Cevzi, *el-İlelû'l-Mütenâhiye*, I. 171, no: 264'te, Rasûlullah (SAV)'in "*min kerâmeti ennî vülditü mahtûnen ve lem yera ahadun sev'eti*"="Sünnetli olarak doğmam ve avret yerimi kimsenin görmemesi benim kerametimdendir" şeklinde bir haber nakletmiş, hadisin râvisi Sufyan b. Muhammed hakkında İbn Adıyy'in "O, hadis çalar, isnadları düzeltirdi, onun hadislerinde uydurmalar mevcuttur" dediğini, İbn Hıbban'ın ise, onunla ihticacın caiz olmadığını belirttiğini hatırlattıktan sonra "Hız. Peygamber'in sünnetli olarak doğduğunda şüphe yoktur, ancak bu hadis sahih değildir" şeklinde bir sonuca varmaktadır. Muhtemelen, İbnu'l-Kayyim'in atıfta bulunduğu yer de burasıdır.

18 Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Bekre'den naklettiği Deccâl'dan söz eden bir rivayete göre, Hız. Peygamber, Deccâl'ın da "göbeği kesik ve sünnetli" olarak doğacağını haber vermiştir. Bkz: *Musned*, V. 50-1.

19 Bkz: Buhârî, *Bed'u'l-Vahy* 6, I. 7.

20 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Maâd*, I. 81-2; Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Câhiliyye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s. 268-272.

21 Hâkim, *Mustedrek*, II. 602.

Bu konuda muteber hadis kaynaklarımızda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı insanlarda olduğu gibi, Hz. Peygamber'in de sünnetli olarak doğmuş olması muhtemel ise de, İbnu'l-Kayyim'in de meylettiği üzere, doğumunun yedinci günü dedesi tarafından sünnet ettirilmiş olması ihtimali daha büyüktür. Melekler tarafından sünnet edildiğine ise ihtimal vermiyoruz.²²

Süt Annesinin Yanında

Hız. Peygamber, çocukluğunun ilk dört yılını çölde yaşayan Benî Sa'd Kabilesi'nin yanında geçirdi. Yetim olduğu için önce almak istemediği halde, eli boş dönmek için onu götüren süt annesi Halîme'nin daha Mekke dönüşünden itibaren olağanüstü birçok durumlar yaşadığı anlatılırsa da,²³ bu hususta söylenebilecek en fazla şey, bu yetimin onlara hissedilebilir bir şekilde uğurlu ve bereketli gelmiş olabileceğidir.

Mekkelilerin geleneği olduğu üzere o da çölde bir süt anneye verilmişti. Özellikle çölün temiz havası, sıhhatini; Arapçası, fesâhat ve belâgatını; tabiat ile başbaşa kalması da, kendine güvenini ve cesaretini geliştirmesine yaramıştı. Nitekim o, bir Kureyşli olarak Arapçayı, Benî Sa'd Kabilesinden öğrenmesiyle övünmüştür.²⁴

Göğsünün Yarılması

Kaynaklarımızda anlatılan diğer bir husus da, süt annesinin yanında iken onun göğsünün yarılması hadisesidir. Enes b. Malik'in anlattığına göre, Rasulullah (SAV) birgün çocuklarla oynarken, Cibrîl (AS.) gelip onu aldı, yatırdı, kalbini yarıp çıkardı. Sonra kalpten bir kan pıhtısı çıkarıp, "Bu, şeytanın sendeki nasîbidir" dedi. Arkasından altın tas içindeki zemzem suyuyla kalbi yıkadı. Sonra kalbi yerine koyup göğsünü bitiştiirdi. (Bu durumu gören) çocuklar süt annelerine koşarak "Muhammed öldürüldü!" dediler. Bunun üzerine süt annesi, onu rengi atmış bir vaziyette karşılayıp aldı. Enes daha sonra: "Ben onun göğsündeki dikiş izlerini görüyordum" dedi.²⁵ Diğer rivayetlere göre ise, Cibrîl yerine, iki beyaz elbiseli adam, iki melek, uçan iki şahıs, bir grup vb. gelmiş, onun karnını yarmışlar, kar suyu ve gül suyu ile yıkamışlardır.²⁶ Bu rivayetleri pekçok müellifimiz kabul etmiş, bunu mûcizevî bir olay ola-

22 Hz. Peygamber'in sünnetli doğması hakkında daha geniş bilgi ve ilgili rivayetlerin senedlerinin kritiği için bkz: Bağcı H. Musa, *Hız. Peygamber'in Beşerî Yönü*, s. 190-6. A.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora tezi, Ankara-1999.

23 Bu hususta anlatılanlar için bkz: İbn Hişam, *Sîre*, I. 160-5; Ebû Nuaym, *Delâil*, I. 193-203, no: 94-7; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VIII. 220-1.

24 İbn Sa'd, *Tabakât*, I. 113.

25 İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VII. 330, no: 36557; Muslim, *İman* 261, I. 147; Ahmed, *Musned*, III. 121, 149.

26 İbn Sa'd, *Tabakât*, I. 113, 150; İbn Hişam, *Sîre*, I. 164-6; Abdurrazzak, *Musannef*, V. 315-6, no: 9718; Dârimî, *Mukaddime* 3, I. 8-9; Hakim, *Mustedrek*, II. 616; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VI-II. 221.

rak anlatmış ve onu peygamberliğine yönelik bir işaret olarak algılamıştır.²⁷ Ancak bazı ilim adamları ise, bu hususu tartışıp farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Göğsün yarılması olayını tartışmaya açanlardan birisi olan Mısır'lı büyük alimlerden M. Ebû Zehra, yukarıdaki Enes hadisini zikrettikten sonra şu mülahazaları serdetmektedir:

"Haberde, Cibril'in onun kalbini, zezem suyuyla yıkadığı ifade edilmektedir. Eğer o sahih ise, vakıa, çölde zezemden uzak bir yerde olmaktadır. Orada Cibril'in yanında su olsa bile, çocuk onun zezem olduğunu nereden bilmiştir?

Sonra Enes, onun göğsündeki dikiş izlerini gördüğünü zikretmektedir. Şayet vakıa sahih ise, makul olan, bunun meleğin yaptığı bir iş olması sebebiyle gözle görülebilir bir izinin bulunmamasıdır. Dolayısıyla biz, göğsün yarılmasıyla ilgili haberlerin ızdırabdan hâli olmadığı kanaatindeyiz. Sahih farzedilmesi halinde onun makbul olmadığını da söyleyemeyiz. Aksine sahih olması halinde biz onu kabul ederiz. Fakat söz konusu haberlerde ızdırab vardır. Bu durum ise bizi, ne reddeder, ne de kabul eder bir durumda bırakmakta, tevakkuf ettirmektedir.

Karnın yarılması kıssasında gerçek durum ne olursa olsun, bu temiz çocuk, normalde başından geçen bu harikulade olayları haber verebilecek yaşta da değildi."²⁸

Merhum Ebû Zehra'nın bu endişelerine biz de katılıyoruz ve ayrıca şu hususların da göz önünde bulundurulması gerektiğine inanıyoruz:

Çocukluklarından itibaren kendilerine hikmet ve nübüvvet verilen Hz. Yahya ve Hz. İsa böyle bir ameliyat yaşamamışken,²⁹ henüz peygamberliği hiç söz konusu olmayan 3-4 yaşındaki Hz. Peygamber böyle bir olayı neden yaşasın?

Eğer Allah'ın müstakbel peygamberini hazırlamak istemiş olabileceği iddia edilecek olursa, Mevlâ yüce kudretiyle bunu o doğmadan önce veya sonra, böylesi madî bir ameliyeye ihtiyaç kalmaksızın yapmaya elbette kadirdir. Şayet böyle bir operasyondan insanların haberdar olması murad edilmiş ise, olayın neden iki küçük çocuktan başka şahidi yoktur? Bunun ileriki yıllarda, birçok yetişkin insanın görebileceği bir ortamda vuku bulması gerekmez miydi?

Her doğan çocuk fitrat üzere doğduğuna³⁰ ve dolayısıyla bütün çocuklar günahsız addedildiğine göre, o yaşta hangi çocuğun kalbindeki şeytanın nasibinden söz edilebilir?

27 Önceki kaynaklara ilaveten bkz: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 42-3; Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I. 246; Muhammed Gazzâlî, *Fıkhu's-Sîre*, s. 61-3; Said Hava, *el-Esas fi's-Sünne*, I. 163-5; Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre*, s. 51-2; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II. 462.

28 M. Ebû Zehra, *Hâtemu'n-Nebiyîn*, I. 126-7.

29 İncillerde vaftizci Yahya'nın su ile, Tanrı'nın ise Kutsal Ruh ile vaftiz ettiği, Hz. İsa'nın da vaftiz edildiği ifade edilmektedir. Bkz: Yuhanna 1, Markos 1, Matta 3.

30 Buhârî, *Cenaiz* 80, II. 97-8; *Kader* 3, VII. 211; *Muslim*, *Kader* 22-4, III. 2047-8.

Manevî bir temizlik veya hazırlığın, yine manevî bir yol ve yöntemle yapılması gerekirken, şeytanın nasibinin giderilmesi ile, göğsün açılması, kalbin yarılması ve bir-iki kan pıhtısının atılması arasında ne gibi bir alaka olabilir?

Sonra bu dikiş izlerini, nasıl oluyor da, Hz. Aişe, Ummu Seleme, Zeyneb ve diğer eşlerinden birisi göremezken, sadece Hz. Enes görebiliyor? Şayet böylesi bir ameliyat sonucu, söylenildiği gibi dikiş izleri olsaydı, öncelikle gece-gündüz Hz. Peygamber ile birlikte olan müminlerin anneleri tarafından görülür ve mutlaka nakledilirdi.

Mevlânâ Şiblî, şakk-ı sadrın bu dönemde olduğunu belirten bazı rivayetleri, isnad ve râvîleri açısından eleştirdikten sonra, râvîlerden Hammâd b. Seleme'nin ömrünün sonlarına doğru hafızasının karıştığını, İmam Buhârî'nin onun rivayetlerini kabul etmediğini, İmam Muslim'in ise, hafızası bozulmadan evvel rivayet ettiği hadisleri nakletmekle iktifa ettiğini³¹ hatırlattıktan sonra şöyle demiştir: "*Bana kalırsa Hammâd'ın şakk-ı sadr hâdisesine aid bu rivayeti, hafızasının za'fa uğradığı zamanda nakledilmiştir. Hammâd bu yüzden mi'râc ile şakk-ı sadrı iki ayrı hâdisе zannetmiştir. Halbuki bütün mutemed râvîler bunun hilafını söylüyorlar.*"³²

Bu konuda Ebû Hureyre'den nakledilen diğer bir rivayete göre o, Hz. Peygamber'e, peygamberlik durumu ile ilgili olarak gördüğü ilk şeyin ne olduğunu sormuş, o da, kendisinin sahrada bulunduğu sırada on yaşını birkaç ay geçmişken, kendilerini daha önce hiç görmediği iki kişinin gelerek kendisini yatırdıklarını, kansız ve ağrısız bir şekilde göğsünü yardıklarını, bir kan pıhtısı şeklinde hile ve kini çıkarıp attıklarını ve oraya merhamet ve sevgi koyduklarını anlatmaktadır.³³

Bilinmeyen bir şahsın (an raculin) Hz. Aişe'den naklettiği zayıf bir rivayete göre de Hz. Peygamber'in göğsünün yanıp kalbinin çıkartılarak yıkanması hadisesi, mağarada Cebrâîl'in ilk geldiği zaman vuku bulmuştur.³⁴ Ancak, Cibrîl'in ilk gelişini ve 96. Alak Suresi'nin ilk âyetlerini getirişini anlatan sahih rivayetler böyle bir olaydan söz etmemektedir.³⁵ Ayrıca göğsün yarılması hadisesinin, bir de Mekke'de mirac öncesi tekrar vuku bulduğu rivayet edilmiştir.³⁶ Ancak bu rivayetlerin bir kısmında, Hz. Peygamber'in hadisenin uyku ile uyanıklık arasında iken gerçekleştiğini belirtmesi,³⁷ yine Enes'ten nak-

31 Hadis imamlarının Hammâd'ı tevsik etmelerine rağmen bu yönde yaptıkları değerlendirmeler için bkz: Zehebi, *Nubelâ*, VII. 446-7, 452; *Mizân*, II. 116-8, no: 2251; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV. 175-6.

32 Bkz: Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II. 468-9.

33 Ahmed, *Musned*, V. 139.

34 Tayâlisî, *Musned*, s. 215-6, no: 1539.

35 Buhârî, 1. Bed'u'l-Vahy 3, I. 3.

36 Ahmed, *Musned*, V. 143; Buhari, *Menâkıbu'l-Ensâr* 42, IV. 248; Muslim, İman 262-4, I. 148-150; Nesâî, *Salât* 2, I. 224.

37 Buhârî, Bed'u'l-Halk 6, IV. 77; Muslim, İman 264, I. 149-150.

ledilen bir rivayette ise hadisenin henüz kendisine vahy indirilmemişken ve Mescid-i Haram'da uyurken cereyan ettiğinin anlatılması, aynı rivayette miracın ve namazın farz kılınışının belirtilmesi³⁸ ilginçtir. Aslında Buhârî'nin tamamen, Muslim'in ise sadece ilk kısmını naklettiği Şerîk b. Abdullah vasıtasıyla nakledilen ve muhtevasıyla oldukça problemli olan bu son rivayet Hattâbî (ö. 388/998), İbn Hazm (ö. 456/1064), İbnu'l-Harrât el-İşbilî (ö. 581/1185), Nevevî (ö. 676/1277), İbnu'l-Kayyim (ö. 751/1350) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) gibi birçok ilim adamı tarafından eleştirilmiştir.³⁹

Göğsün yarılması ile ilgili rivayetlerin senedleri ve râvîlerinin durumları ile ilgili tahlili⁴⁰ şimdilik daha sonraki bir çalışmaya bırakacak olursak; metinlerde de oldukça önemli ihtilaflar, hatta çelişkiler mevcuttur. Bu hadiseyi gerçekleştirenlerin kimler olduğu, kullandıkları araçlar ve yöntemin farklılığı bir tarafa, Hz. Peygamber'in, nerede, ne zaman ve kaç yaşında olduğu, uyanırken mi, uykuda mı, yoksa ikisi arası bir halde mi gerçekleştiği gibi ihtilafları izah edebilmek kolay olmasa gerektir. Yine sözkonusu olay, bir defa mı, yoksa bahsedilen rivayetlerde olduğu gibi birkaç defa mı vuku bulduğu da tartışılmaktadır. Bazı alimlere göre bu rivayetlerin her biri ayrı bir olayı anlatmaktadır ve hadise tekrarlamıştır. Bazıları ise, hadisenin bir veya iki defa vuku bulduğunu, ancak râvîlerin yanlışmaları sonucu farklı dönemler için anlatıldığını söylemişlerdir.⁴¹

Enes b. Mâlik'in, kabilesinden Mâlik b. Sa'saa isimli bir adamdan rivayet ettiği başka bir hadisi nakleden Tirmizî (ö. 279/892) ise, göğsün yarılması ile ilgili hadisi, 94. İnşirah Suresi'nin tefsiri sadedinde nakletmiştir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber Ka'be'de uyku ile uyanıklık arasında iken, içinde zemzem suyu olan altın bir tas ile gelen üç kişi, onun göğsünü açmışlar (*fe şeraha sadrı*), Enes'in yaptığı açıklamalara göre ise, karnının alt kısmına kadar açılmış, kalbi çıkartılıp, zemzem suyuyla yıkandıktan sonra yerine iade edilmiş, sonra da iman ve hikmet doldurulmuştur.⁴²

Burada Tirmizî'nin Kur'an'daki şerh-i sadrı, yukarıdaki rivayet ile irtibatlandırarak açıklamaya çalışması, konu açısından oldukça önemlidir. Bu surede Yüce Allah, Rasûlü'ne seslenerek: "Biz, senin göğsünü genişletmedik mi?, Ve senin belini çatırdatan o yükünü atmadık mı? Senin şanını yüceltmedik mi?" buyurmuştur.⁴³ Ni-

38 Buhârî, Menâkıb 24, IV. 168; Tevhîd 37, VIII. 203; Muslim, İman 262, I. 148.

39 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII. 492-4; *Hedyu's-Sârî*, s. 430; Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref, *el-Minhac fî Şerhi Sahîh-i Muslim b. el-Haccac*, II. 209. Kahire-t.y., Dâru'r-Rayyân li't-Turâs; İbnu'l-Kayyim, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir, *Zâdu'l-Maâd fî Hedy-i Hayri'l-Ibâd*, III. 42, 38 ve I. 100. tah. Şuayb el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut, Beyrut-1987, XV. baskı, Muessesetu'r-Risâle, I-V.

40 Bu konuda değerlendirmeler için bkz: Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II. 462-470.

41 Bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I. 549; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II. 463.

42 Tirmizî, *Tefsîr* 83, no: 3346, V. 442-3. Tirmizî, bu hadisle ilgili olarak uzun bir kassa bulunduğunu, hadisin hasen-sahîh bir hadis olduğunu söylemektedir.

43 İnşirah, 94/1-4.

tekim, “şerh-i sadr” “göğsün-gönlün açılması, genişletilmesi” anlamında, Kur’an-ı Kerim’in çeşitli ayetlerinde geçen bir kullanımdır. Bunun zıt anlamı olarak da “dıyk-i sadr” yani “göğsün-gönlün daralması” kullanılmaktadır. Meselâ:

“Allah, kimi doğru yola iletmek isterse, onun gönlünü İslam’a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü. (o kimse) göğsü çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar.”⁴⁴

“Belki sen: ‘Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi’ demelerinden ötürü, sana vahyolunanın bir kısmını terkedeceksin ve bu sebeple göğsün daralacak...”⁴⁵

Bu kullanımlardan gayet açık bir şekilde anlaşıldığı gibi, 94. İnşirah Suresi’nde sözü edilen göğsün açılmasından murad, arayış içerisindeki Hz. Peygamber’e hak dinin gösterilmesi, ayrıca, yüklenmiş olduğu son derece ağır risalet yükünü nasıl omuzlayacağı, bu yükümlülüğü nasıl yerine getirebileceği şeklindeki endişelerinin, korkularının, Allah tarafından gönlüne genişlik verilerek giderilmesidir. Bu nedenle, Kur’an’daki şerh-i sadr - dıyk-ı sadr kullanımı ile, diğer rivayetlerde bahsedilen şakk-ı sadr arasında bir irtibat kurmak ve 94. İnşirah Suresi’ni bu rivayetlerle açıklamak hiç de isabetli değildir.⁴⁶ Tirmizî’nin yaptığı gibi, Hz. Peygamber’in göğsünün yarıldığına dair mezkur rivayetleri, cerrâhî bir operasyon olarak değil de, Kur’an’daki göğsün açılması, gönlün genişletilmesi şeklinde anlamak çok daha uygun olacaktır. Nitekim İbn Abbas’tan bu doğrultuda açıklamalar nakledilmektedir.⁴⁷ Ayrıca gönlün ferahlatılması anlamındaki kullanıma çeşitli hadislerde de rastlamaktayız.⁴⁸

Şu halde, rivayet edilen bu olay, Hz. Peygamber’in gördüğü bir rüya⁴⁹ veya gönlünün ferahlatılması şeklindeki manevî bir olayın sembolik anlatımının,⁵⁰ daha sonraki raviler tarafından hakikata çevirilmiş hali olsa gerektir.

44 En’âm, 6/125. Diğer âyetler için bkz: Zümer, 39/22; Tâhâ, 20/25-27; Nahl, 16/106; Hicr, 15/97.

45 Hüd, 11/12. Diğer kullanımlar için bkz: Şuarâ, 26/13; Nahl, 16/127; Neml, 27/70.

46 Bu doğrultuda geniş açıklamalar için bkz: Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VII. 161-3; Hz. Peygamber’in Hayatı, I. 369-370.

47 İbn Abbas’ın 94. İnşirah Suresi’nin ilk âyeti hakkında: “Allah Hz. Peygamber’in göğsünü İslam’a açtı” dediği rivayet edilmiştir. Bkz: Buhârî, Tefsîr 94, VI. 87; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, XV. 247.

48 Bkz: Buhârî, Zekât 1, 40, II. 110, 125; Muslim, İman 32, I. 51-2; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 13, II. 529; V. 189.

49 Nitekim İbn Hacer, şerh-i sadrdan bahseden İsrâ hadisini şerh ederken, Ebû Bîşr ed-Dûlâbî’nin zikrettiği bir rivayette, Hz. Peygamber’in rüyasında karnının yarılıp çıkartıldığını, sonra tekrar iâde edildiğini, bunu da Hz. Hatice’ye zikrettiğini nakletmektedir. Bkz: İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XIII. 489.

50 Bkz: Dehlevî, Şah veliyyullah, *Huccetullâhî’l-Bâliğa*, II. 561; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II. 470.

Ayrıca bu tür bazı rivayetlerin, Hz. Yahya ve İsa'da olduğu gibi, Hz. Peygamber'in mucizelerinin de, çocukluğundan beri var olduğuna veya en azından onu müjdeleyen, buna delalet eden bazı harikulade olayların olması gerektiğine inanan ikinci-üçüncü asrın telakkilerinin bir ifadesi olması da ihtimal dahilindedir.

Bir başka ihtimal de, göğsün yarılması gibi harikulade hadiselerin Doğu kültür tarihinde olduğu gibi, genel olarak Araplarda da bilinen mitolojik bir anlatım olduğudur. Buna dair vereceğimiz birer misal konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Göğsün yarılması olayına son derece benzer bir harikuladeliği, Zerdüşt'ün *Gatalar*'ında da bulmaktayız: "*Firiştehler (melekler) Zerdüşt'ün göğsüne erimiş tunç döktüler, karnını yardılar, içindekileri çıkarıp temizlediler, yine yerli yerine koydular.*"⁵¹

İkinci misalimiz ise, Hz. Peygamber'in yaşadığı zaman ve makana aittir. Arab'ın meşhur şairlerinden biri olan Umeyye b. Ebi's-Salt, içkiyi yasaklayan, putlardan şüphe ile söz eden, dinî yönü olan ve şiirlerinde dinî konuları işleyen bir şahsiyettir. Hatta onun bazı şiirleri Hz. Peygamber'e nakledildiğinde "*onun şiiri iman etmiş, kalbi ise küfretmiştir*" diye nitelendirmiştir. Vakıf olduğu kutsal kitaplardan, Arablardan da bir peygamber gönderileceğini okumuş ve yıllarca peygamberliğin kendisine verileceğini beklemiştir. Ancak, bu görev Hz. Peygamber'e verilince, hased edip ona inanmamıştır. Hakkında vahy gelmesine benzer sahneler, Şam'da bir rahip ile görüşmesi, bir koyun ile konuşması gibi ilginç şeyler anlatılır.⁵² Burada asıl bizi ilgilendiren husus ise, göğsün yarılması olayının aynısının Umeyye hakkında da anlatılmasıdır.

Abdurrazzak'ın (ö. 211/826) el-Kelbi'den naklettiği bir rivayete göre bir defasında Umeyye uyumaktaydı ve yanında iki kızı da vardı. Onlardan birisi ansızın feryat etti. Umeyye bunun sebebini sorunca kız: İki kartal tavanı açtı, birisi evin dışında beklerken, diğeri ise sana geldi ve senin karnını yardı. Diğeri ona "*anladı mı?*" diye seslendi. O, "*evet*" dedi. Tekrar o: "*arındı mı?*" diye sordu, o: "*hayır*" dedi. Umeyye bunun üzerine "*İşte bununla babanız hakkında hayr murad edilmiş, fakat o gerçekleşmemiştir*" dedi.⁵³ Muhtelif kaynakların naklettiği başka rivayetlerde ise, olayı kızkardeşi Fâria, Hz. Peygamber'e anlatmaktadır. Umeyye birgün onun evinde uyurken, ansızın iki beyaz kuş veya kuş gibi beyaz iki varlık gelmiş, birisi onun kalbini çı-

51 Bkz: Zerdüşt'ün *Gataları*, Önsöz, s. xii.

52 Bkz: İsfahânî Ebu'l-Ferec, *el-Ağânî*, IV. 127-132, neşr: Semîr Câbir, Beyrut-1995.

53 Abdurrazzak, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I. 227, tah. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut-1991.

karıp, koklamış, tekrar yerine yerleştirmiş, bu esnada iki kuş arasında yukarıdakine benzer bir konuşma geçmiştir.⁵⁴

Hız. Peygamber'in göğsünün yarılmasıyla, yukarıdaki iki ayrı anlatım arasında tam bir paralellik bulunması son derece dikkat çekicidir. Burada ister istemez akla eski İran-Doğu kültürlerinde ve şiir, cin, şeytan, kâhin gibi unsurların oldukça güçlü olduğu Arap kültüründe⁵⁵ yaygın olan mitolojinin etkisi gelmektedir. Burada, Umeyye hakkında anlatılan hadisenin, Hız. Peygamber'in yaşadığı hadiseden ilham alınarak ortaya atıldığı da söylenilebilir. Ancak, söz konusu hadise Doğunun geçmiş kültüründe var olan ve Arabın da yabancı olmadığı mitolojik bir rivayettir. Şu halde bu rivayet, gerek o kültürlerden İslam'a girenler, gerekse zındık diye nitelendirilen kimseler tarafından bazı mitolojik hadiselerin, Umeyye'de olduğu gibi, Hız. Peygamber'e de aynen uyarlanması neticesinde ortaya çıkmış olabilir. Fakat biz, senedi itibarıyla birkaç sahâbî ve birçok kaynak tarafından nakledilen şakk-ı sadr hadisesinin, aslında bir şerh-i sadr olduğu kanaatindeyiz.⁵⁶ Diğer bir ifade ile onun, İsrâ öncesinde Hız. Peygamber'i, misâl aleminde yapacağı bu yolculuğa hazırlamaya matuf, manevî, rûhânî yahut temsîlî bir şerh-i sadr, yani gönlün ferahlatılması olarak anlaşılması daha isabetli olacaktır. Anlaşılan o ki, söz konusu sembolik anlatım, zaman içerisinde râvîler tarafından cerrâhî bir operasyon olarak algılanmaya, ardından da o şekilde nakledilmeye başlanmıştır. Şu halde Hız. Peygamber tarafından tamamen temsîlî bir ameliyye olarak anlatılan şerh-i sadr, râvilerce dikiş izleri dahi gözüken cismânî-fizikî bir ameliyata dönüştürülmüştür.

Ayrıca, şerh-i sadrın sadece bir defa ve İsrâ öncesinde vuku bulduğu şeklindeki Mevlânâ Şiblî'nin kanaatine ve bu husustaki değerlendirmelerine katılıyoruz. Gerek bu doğrultuda gelen hadislerin daha kuvvetli olması, gerekse hadisenin, mahiyeti itibarıyla İsrâ ve Mirac hadisesine benzemesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.

Sürü Otlatması

Hız. Peygamber, altı yaşına geldiğinde annesi Amine, sekiz yaşına geldiğinde ise, kendisini himaye eden dedesi Abdulmuttalib vefat edince, amcası Ebû Talib'in himayesi altına girdi. Kalabalık bir aileye sahip olan amcasına daha fazla yük olmamak ve ona yardım edebilmek amacıyla belli bir ücret karşılığında Mekke'lilere bir süre ço-

54 Bkz: İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, IV. 387-8; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğâbe*, VII. 215-6; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV. 375-6; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II. 224-5, Beyrut t.y., Mektebetu'l-Ma'rife; İsfahânî Ebu'l-Ferec, *el-Eğânî*, IV. 132-135.

55 Bkz: Toshihiko, İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 158-163, ter. Süleyman Ateş, Ankara-Kevser Yayınları; H. Musa Bağcı, *Hız. Peygamber'in Beşerî Yönü*, s. 34-41.

56 Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II. 470.

banlık yaptı.⁵⁷ Bize göre o yaşta bir çocuğun yaptığı bu iş, doğumundan beri onun hep olağanüstü birisi olduğunu anlatan rivayetlerin aksine, onun hayatının oldukça sade, gayet tabii, normal bir akış içerisinde seyrettiğinin büyük bir delili niteliğindedir. Ayrıca, yaptığı bu iş, ona emek, emanet ve sorumluluğu öğretmesi ve tefekkür etme imkanı vermesi bakımından da önemlidir.

Hz. Peygamber'in bu dönem hatıralarından biri de, onun Mekke'deki bir şölene katılma teşebbüsüdür. Hâkim'in naklettiği bu habere göre o, sürüsünü arkadaşına emanet ederek, geceleyin Mekke'deki bir düğüne katılmayı düşünmüş, ancak müzik seslerini işitecek kadar evlere yaklaştığında uyuyup kalmış ve ancak (ertesi gün) güneş ışınlarıyla uyanmış, böylece düğünü kaçırmış, buna daha sonra bir kez daha teşebbüs etmiş, yine aynı şekilde sonuçlanmıştır. Bazı rivayetler, Hz. Peygamber'in, risalet öncesi hayatında teşebbüs ettiği bu iki cahiliyye işinden Yüce Allah'ın kendisini koruduğunu ve ondan sonra da böyle bir işe teşebbüs etmediğini söylediğini ifade etmektedir.⁵⁸

Yukarıdaki uyutulma ile ilgili haberin sahih sayılması halinde, bu uyuklamanın, Yüce Allah'ın onu himayesi kabilinden olduğu söylenebilirse de, söz konusu rivayeti muteber hadis kaynaklarımızdan hiçbiri nakletmemiştir.⁵⁹

Suriye Yolculuğu

Bu dönemde dikkatimizi çeken bir başka husus da, onun amcası Ebu Talib ile birlikte Şam tarafına yaptıkları ticari yolculuklarında, Rahip Bahîrâ'nın onu görmesi ve tanınması hadisesidir. Hadis kaynaklarımızdan yalnızca Tirmizi (ö. 279/892)'nin, Ebû Musa el-Eş'arî'den naklettiğine göre Kureyş'in büyükleriyle birlikte yapılan bu yolculukta kervan, rahibin manastırı yanına konaklar. Rahip, daha önce uğradıklarında onlarla hiç ilgilenmemişken, bu defa gelip kervan arasında dolaşmış, sonra da Rasullullah (SAV)'ın elinden tutarak: *"İşte bu, alemlerin efendisidir, bu, alemlerin Rabbi'nin elçisidir, Allah onu âlemlere rahmet olarak gönderecek"* demişti. Bunu duyan Kureyş büyükleri ona bunu nereden bildiğini sorunca o: *"Siz yokuşu aşınca ne kadar ağaç, taş varsa, hepsi secdeye kapandı. Bunlar ancak bir peygambere sec-*

57 Buhari, İcâre 2, III. 48; Enbiya 29, IV. 130; Et'ime 50, VI. 213; Müslim, Eşribe 163, II. 1621; Ahmed, Musned, III. 17, 326; İbn Mâce, Ticârât 5, no: 2149, II. 727; İbn Sa'd, Tabakât, I. 125-6;

58 Hâkim, Mustedrek, IV. 169-170; İbn Hibbân, Sahîh, (el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân, tertib: İbn Belbân), XIV. 169-170, no: 6272.

59 Muhammed Hamidullah bu olayı naklederken "...fakat şölen henüz başlamaktan uzaktı. Bunu beklerken herhalde havanın sıcak bir güne rastlamasından genç çocuk bir kenarda uyuya kaldı...İzzet-i nefsi kırılan genç çocuk, artık bir daha katıyyen bu çeşit boş ve havâî şeylerle vakit geçirmekten uzak durdu" diye anlatmaktadır. Bkz. İslam Peygamberi, I. 49-50. Nasıruddin el-Elbânî, Muhammed el-Ğazzâlî'nin Fıkhu's-Sîre adlı eserindeki hadisler üzerine yaptığı tahririnde hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir. Açıklama için bkz: Ğazzâlî, Fıkhu's-Sîre, s. 70, 1. dipnot.

de eder. Yine ben onu, omuz küreğinin altında bulunan elma gibi nübüvvet mühründen tanıyorum” diye cevap vermişti. Sonra rahip yemek yapıp onlara getirmiş, o sıra kervanın başında bırakılan Hz. Peygamber’in de gelmesini istemişti. Hz. Peygamber gelirken, üzerinde kendisini gölgelendiren bir bulut varmış, yanlarına vardığında, onların önceden ağacın gölgesini kaptıklarını görmüş, oturduğunda ise, ağacın dalları onun üzerine yönelmişti. Bunu gören rahip, “bakın! ağacın dalları ona döndü (ve gölgelendirdi)” demiş, ve onlara kesinlikle onu Bizans tarafına götürmemelerini, şayet Bizanslılar onu görürlerse bu özellikleriyle tanıyacaklarını ve öldürmeye kalkışacaklarını ısrarla tenbihlemiştir. Nitekim o, onlardan ayrılır ayrılmaz yedi kişilik bir grup ile karşılaşmış, onlara niçin geldiklerini sorunca onlar, her tarafta oralara çıkıp geleceğini duydukları Hz. Peygamber’i aradıklarını, kendilerinin de, o tarafa geldiklerini söyleyince rahip, Allah’ın yapmak istediğine kimsenin engel olmayacağını söyleyerek onları bu işten vaz geçirdikten sonra, Hz. Peygamber’in velisi olarak Ebû Talib’e tekrar ısrar etmiş ve bunun üzerine Ebu Talib onu Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Bilal (ö. 20/640) ile birlikte geri çevirmiştir...⁶⁰

Görüldüğü gibi, diğer birçok rivayetlerle birlikte bu olay da, Hz. Peygamber’in peygamberliğine delalet eden, onu müjdeleyen hadiselerden addedilerek bazı kaynaklarımızda yer alabilmiştir. Ancak geçmişte ve günümüzde çok sayıda ilim adamı bu hadiseyi farklı yönleriyle eleştirmişler ve ileri sürdükleri gerekçelere binaen onu reddetmişlerdir.

Her ne kadar Hakim (ö. 405/1014) bu hadisi, *Mustedrek* adlı eserinde zikretmiş ve “bu, Buhari (ö. 256/870) ve Muslim’in (ö. 261/875) şartlarına göre sahih bir hadistir ama onlar bunu rivayet etmemişlerdir” demişse de,⁶¹ Zehebî (ö. 748/1348) *Telhis*’inde “Ben onun uydurma olduğunu, diğer bazı rivayetlerin ise batıl olduğunu sanıyorum” demekten çekinmemiştir. Zehebî *Tarihu’l-İslam* adlı eserinde ise bu olay için attığı başlıkta “in sahha=şayet sahihse” kaydını koyarak, rivayete karşı güvensizliğini ifade etmiştir.⁶²

İbn Hişam (ö. 213-8/828-833), İbn Sa’d (ö. 230/845) ve Ebu Nuaym’ın (ö. 430/1038) naklettikleri rivayetlerin ya hiç senedi yoktur, ya da mürseldir. Raviler içinde hadiseyi gören, hadisenin cereyanına vakıf olan kimse yoktur. Bu rivayetin dayandığı ravi Ebu Musa el-Eş’ari (ö. 42/662) de bu vak’ayı görmemiş ve onu kimden duyduğunu haber vermemiştir.⁶³

60 Tirmizi, *Menâkıb* 3, no: 3620, V. 590-1; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VII. 327, no: 36541; Ebu Nuaym, *Delâil*, I. 217-9, no: 109. Bu hususta değişik rivayetler için bkz: İbn Sa’d, *Tabakât*, I. 120-1; İbn Hişam, *Sîre*, I. 180-3; Ebu Nuaym, a.g.e, I. 211-217, no: 108.

61 Hakim, *Mustedrek*, II. 615-6.

62 Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, I. 55.

63 Şiblî, *Asr-ı Saadet*, I. 132-4.

Abdurrazzak'ın (ö. 211/826) Zührî'den (ö. 124/741) naklettiği uzunca bir rivayette ise, Teymâ'da konakladıklarında karşılaştıkları bir Yahûdî alimi, Hz. Peygamber'in, Ebû Talib'in öz yeğeni olduğunu öğrenince, onu Şam'a götürmemesini, aksi takdirde onların, düşmanları olan bu çocuğu mutlaka öldürecekleri uyarısında bulunduğu, bunun üzerine de Ebû Tâlib'in Teymâ'dan Mekke'ye geri döndüğü anlatılırken, ne Ebû Bekir'in, ne de Bilal'in ismi geçer.⁶⁴

Yine hadisin ravilerinden Abrurrahman b. Ğazvân (ö. 207/822) hakkında Zehebi, onun sika olmakla birlikte, münker hadisler rivayet ettiğini, bunlardan birisi olan Bahira kıssasını da münker gördüğünü açıkça ifade ettikten sonra, *"bunun batıl olduğunu gösteren diğer bir delil ise, Ebu Talib'in Hz. Peygamber'i Ebu Bekir ve Bilal ile geri çevirdiğini rivayet etmesidir. Oysa, Bilal henüz doğmamıştı, Ebu Bekir de çocuktur"* demektedir.⁶⁵

İbnu'l-Kayyim (ö. 751/1350) de benzer eleştirileri yapar ve Tirmizî (ö. 279/892) ve başkalarının naklettiği bu haberde yer alan Onunla beraber Bilal'in geri gönderilmesinin açık bir hata olduğunu söyler.⁶⁶

Ayrıca, Zehebî'nin (ö. 748/1348) dediği gibi gerçekten böyle bir olay olsaydı, orada bulunan ve bu tür harikulade şeylere karşı ilgileriyle bilinen Kureyşlilerin de bunu anlatmaları ve böylece bu hadisenin oldukça meşhur olması gerekirdi...Sonra şayet Ebu Talip, rahibin bu ikazını ciddiye alıp korkarak, onu geri göndermişse, daha sonra onun Hatice'nin kervanıyla ikinci defa Suriye'ye gitmesine gönlü nasıl razı olmuştur?⁶⁷

Rivayeti eleştirenlerden birisi olan Mevdûdî (ö.1400/1979) bütün rivayetleri serdettikten sonra şu değerlendirmeyi yapar:

"Bu rivayetlerin doğru olduğunu kabul edersek, Hz. Peygamber henüz on iki yaşında iken, hem kendisi, hem Kureyşliler ve hatta Bizanslılara kadar herkesin kendisinin peygamber olacağını bildikleri sonucu ortaya çıkar. Fakat bunlar, pekçok yönden nazarı dikkate alınamaz ve doğru sayılamaz.

Bir kerre, bu rivayet ve hadisler Kur'an-ı Kerim'in talimatına ve ruhuna aykırıdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Rasûl-i Ekrem'e şöyle hitap edilmiştir:

*"Sen bu Kitabın sana vahyolunacağını ummuyordun."*⁶⁸

64 Abdurrazzak, *Musannef*, V. 318, no: 9718.

65 Zehebi, *Mîzanu'l-İtidal*, III. 295, no: 4939; *Tarihu'l-İslam*, I. 57. Söz konusu rivayeti sened ve metin açısından tahlil eden Enbiya Yıldırım, Bilal'in vefat tarihi ve ömrü hakkında çeşitli kaynaklarda verilen rakamları zikrettikten sonra, onun 70 yaşında 17 yılında vefat ettiğinin kabulü halinde 14 yaşında olabileceğini, ancak Ebû Bekir'in, Bilal'i müslümanlığı sebebiyle işkence çektiği yıllarda satın alıp âzâd ettiğini, dolayısıyla onun bu yolculukta bulunmasının mümkün gözükmediğini söyleyerek problemin yine de hallolmadığını belirtmektedir. Bkz. *Hadis Problemleri*, s. 225.

66 İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Maâd*, I. 76-7.

67 Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, I. 57.

68 Kasas, 28/86.

*"Sen Kitab nedir, iman nedir, bilmezdin."*⁶⁹

Bu ayet-i kerimeler gösteriyor ki, peygamberlik payesine yükselmeden önce Hz. Muhammed Mustafa (SAV) kendisinin peygamber olacağını bilmiyordu. Ve bunu başka kimse değil, bizzat Cenab-ı Hak söylemektedir. Şayet Hz. Peygamber, henüz on iki yaşında iken Peygamber olacağını öğrenmiş ve yirmi beş yaşında iken bu bilgisini yenilemiş olsaydı,⁷⁰ kendisine bir kitabın geleceğini ve insanların kendisine iman edeceğini de umabilirdi. Böyle bir durumda, hem Kitaptan, hem imandan habersiz olması sözkonusu olamazdı.

Yukardaki rivayetler, Hz. Peygamber'e ilk defa vahyin gelmesi ve bundan sonra Hz. Hatice ile arasında geçen konuşma ile ilgili muteber ve güvenilir hadis kitaplarında yer alan sahih hadislerle de ters düşüyor.⁷¹ Eğer Hz. Peygamber, yirmi sekiz yıldır, kendisinin peygamber olacağını ve vahy geleceğini bilmiş olsaydı, Hira Mağarası'nda ve daha sonra evde onca şaşkın ve sarsılmış olabilir miydi? Bu tam onun bildiği ve beklediği şey değil miydi?⁷²

Olayı reddedenlerden Muhammed Hamidullah ise, hadiseye aklî yönden yaklaşmakta, Rahip Bahîrâ'nın misafirlerine diğer konular arasında bir peygamber geleceğinden bahsetmiş olabileceğini, ancak; o yaştaki bir çocuğun, hasseten horlanan bedeviler arasında görülen bir çocuğun, yüz ifadelerinden müstakbel rasulü, Hristiyan bir rahibin tanıyıp çıkarabileceğini sanmanın safdillik olacağını söylemektedir.⁷³

Bahira kıssasını çok yönlü eleştirenlerden Ahmet Önkâl, Bizans'tan gelen müfrezinin, Hz. Peygamber'in Busra'ya gelişini günü gününe bilerek onu yakalayıp öldürmek üzere geldiklerini kabul etmenin imkansız olduğunu, hele hele künye ve lakaplarıyla maruf bazı sahabilerin isimleri dahi tam tesbit edilememişken, Hz. Peygamber'in hayatının pek de öyle önem taşımadığı ve dikkat çekmediği bir devresinde, sadece bu olayda görünüp kayboldukları iddia edilen bu yabancı insanların adlarına kadar bazı kaynaklarda tesbit edilmiş olmasına şaşırdığını ifade etmektedir. Sonra Hz. Peygamber'in gerek Ebu Talib gibi yakınlarını, gerekse muarızlarını müslüman olmaya çağırırken *"bakın, şu hadiseler daha önce şahid olmuştunuz, felanca filanca kimseler de vaktiyle size benim peygamber olacağımı bildirmişti; artık şimdi inkar etmeyin!"* kabilinden delillere başvurduğuna delalet eden ne bir hadise, ne de bir rivayetten söz edildiğini, şayet böyle birşey olsaydı, herhalde Hz. Peygamber'in

69 Şûrâ, 42/52.

70 Hz. Peygamber'in ikinci Suriye yolculuğu ve tekrar Rahip Bahîrâ veya Nestura ile görüştüğünü anlatan rivayetler için bkz: Ebû Nuaym, *Delailu'n-Nübüvve*, I. 219-222, no: 110; Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, II. 257-8.

71 Buhari, *Bed'u'l-Vahy* 3, I. 3; Muslim, *İman* 252-5, I. 139-143.

72 Mevdûdî, a.g.e., II. 257-9.

73 M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 51.

bunu kuvvetli bir delil ve ilzam edici bir huccet olarak kullanmış olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁴

Yukarıdaki rivayetler, hadis usulü açısından değerlendirildiğinde de, güven telkin etmemektedir. Bu hadisi nakleden kaynakların en güvenilirini sayılabilecek olan Tirmizi (ö. 279/892) bile onun “*hasen-garib*” olduğunu ve başka bir tarikten geldiğini bilmediğini ifade etmiştir.⁷⁵

Gerçekten de, Hz. Peygamber'in on iki yaşında olması halinde, Hz. Ebu Bekir'in de on yaşında olması gerekir ki, bu yaşta iki çocuğun, o şartlarda Şam'dan Mekke'ye geri gönderilmesi, daha da riskli ve tehlikeli olması hasebiyle bunu kabul etmemiz mümkün değildir.⁷⁶

Ayrıca Mevdudi'nin belirttiği gibi, bazı oryantalistler bu olayı kötü maksatlarına alet etmişler, Hz. Muhammed'in bütün bilgilerini Hristiyan rahiplerden elde ettiğini iddia etmişlerdir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine gölge düşürecek nitelikteki bu yanlış fikir ve inançların kesinlikle reddedilmesi gerekmektedir.⁷⁷

“Şu halde kendisine peygamberlik gelmezden evvel Hz. Peygamber'in ne bizzat kendisi, ne de çevresindeki insanlar onun bilahare peygamber olacağını bilmediklerine göre, bu hususla ilgili rivayetleri doğru saymamız mümkün değildir. Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in geleceğinin müneccimler, kahinler, rahipler ve Yahudi hahamları tarafından dahi bilindiğini ve ilan edildiğini belirterek Rasulullah'ın şanını yüceltmek ve onu reddedenleri ilzam etmek maksadına bağlı olarak sonradan vücut bulmuş rivayetlerdir.”⁷⁸

Keza Muhammed Gazzali de, muhakkıkların bu olayı, İncil'lerin zikrettiği, Hz. İsa'nın doğumunun akabinden onu öldürmek üzere bazı insanların aramasına benzetilerek uydurulduğu kanaatinde olduklarını ifade etmektedir.⁷⁹

Suriye'ye yapılan bu seyahattan sonra Muhammed (SAV)'in hayatının on yıllık bir devresi hakkında ise pek fazla birşey bilinmemektedir.⁸⁰

Gençlik Yılları

Abdurrazzak (ö. 211/826) ve İbn Hişam'ın (ö. 213-8/828-833) naklettikleri gibi “Allah Hz. Muhammed'in yükselişini ve risaletini istediği için, onu cahiliyye pislik-

74 Ahmet Önkal, a. g. makale, s. 192-3.

75 Tirmizi, *Menâkıb* 3, no: 3620, V. 591

76 Geniş bilgi için bkz: Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s. 220-234.

77 Mevdudi, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, II. 255 ve I. 410-411. Bu doğrultudaki bazı değerlendirmeler için bkz: Şibli, *Asr-ı Saadet*, I. 131-2; Mustafa Fayda, “Bahîrâ”, *DİA*, IV. 486-7; Osman Güner, *Rasulullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, s. 92-3.

78 Ahmet Önkal, a. g. m., s. 193.

79 Gazzali, Muhammed, *Fıkhu's-Sîre*, s. 66-7; Bkz: Matta 2/ 13-16.

80 M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 51.

lerinden alıkoyuyor ve Rasulullah (SAV)'ın gençlik yılları böyle geçiyordu. O kadar ki, toplum içinde o, mürüvvet, ahlak, neseb, komşuluk, ağırbaşlılık, doğru sözlülük, güvenilirlik bakımından en üstün, insanları kirleten fuhuş ve kötü ahlaktan insanların en uzak ve münezzeh, gözde bir adam oldu. Öyle ki, Allah bu güzellikleri onun şahsında topladığı için, kendi toplumu içinde onun yegane ismi 'Emîn=Güvenilir' idi."⁸¹

Nitekim müslümanlara eziyetiyle bilinen Nadr b. el-Haris, bir defasında Kureyş'e şöyle diyordu: "*Muhammed, genç iken aranızda en hoşnud olduğunuz, en doğru sözlü, en fazla güvenilir biri idi... Olgunlaşıp da, bu getirdiğiyle gelince ise, siz ona sihirbaz dediniz. Hayır vallahi o sihirbaz değildir...*"⁸²

Ficar Harbine ve Hilfu'l-Fudûl'a İştiraki

Hiz. Peygamber yirmi yaşındayken amcalarıyla beraber Kureyş saflarında Ficar Harbi'ne katılmıştır. Onun, bu savaşta amcalarını düşman oklarına karşı koruma dışında, komuta, idare, kahramanca çarpışma vb. aktif bir görev icra etmediği söylenmektedir.⁸³

Bu tek çarpışmanın dışında, Hiz. Peygamber, nübüvvetten önceki dönemde, başka herhangi bir savaşa veya kavgaya katılmadı. Bu husus, Hiz. Muhammed'in cahiliyye döneminde kavga ve kısır çekişmelerden uzak durduğunu ortaya koyuyordu.⁸⁴

Aynı yıl, amcalarından Zübeyr'in girişimleri sonucu, Mekke'nin ileri gelenlerinin katılımı ile yapılan Hilfu'l-Fudûl denilen bir antlaşmaya iştirak etti. Anlaşmayı imzalayanlar, mazlum ve hakkı yenen kişiyi destekleme kararı aldılar ve hakkının geri alınması için ellerinden geleni yapacaklarına dair and içtiler. İster Mekkeli olsun, ister dışarıdan gelen diğer insanlardan olsun, kimseye zulüm yapılmasına izin veremeyeceklerini kararlaştırdılar.⁸⁵

Abdurrahman b. Avf, Hiz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "*Henüz delikanlı iken, amcalarımla beraber, iyi insanların yapmış olduğu anlaşmada hazır bulundum. Bana kızıl develer dahi verilse, bu antlaşmayı bozmak istemezdim.*"⁸⁶

Hiz. Peygamber'in bu toplantıya hangi sıfatla çağırıldığı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak onun, sadece bu genç yaşta böyle bir toplantıya katılmış olması bile, hem ahlakını, dürüstlüğü ve hakşinaslığını, hem de Mekke toplumunda-

81 Abdurrazzak, *Musannef*, V. 318, no: 9718; İbn Hişam, *Sire*, I. 183-4.

82 İbn Hişam, *Sire*, I. 299.

83 Bkz: İbn Sa'd, *Tabakat*, I. 128; İbn Hişam, a.g.e., I. 184-6 (O, Hiz. Peygamber'in bu savaşta 14-15 yaşlarında olduğunu söyler); M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 55-6.

84 Bkz: Mevdudi, *Hiz. Peygamber'in Hayatı*, II. 260.

85 Bkz: İbn Sa'd, a.g.e., I. 128-9; İbn Hişam, a.g.e., I. 133-4; M. Hamidullah, a.g.e., I. 56-9.

86 Ahmed, *Musned*, I. 190.

ki saygınlığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Nitekim o, peygamberliğinden sonra da, böyle bir anlaşılmaya katıldığı için gurur duymakta, böyle bir toplantıya İslam döneminde dahi davet edilse, mutlaka icabet edeceğini ifade etmektedir.⁸⁷

Ticaret Hayatı

Gençlik yıllarından beri tâcir olan amcası Ebu Talib'e ticarî hayatında yardımcı olduğunu tahmin ettiğimiz Hz. Peygamber, amcasının yaşlandığı bu yıllarda, kendisi de bazı ticari girişimlerde bulunmuştur. Kaynaklarımızdan onun Sâib b. Abdullah adında bir Mekkeli ile ticari ortaklık yaptıklarını öğrenmekteyiz. Nitekim Sâib, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'in huzuruna getirildiğinde, onun çok iyi bir ortak olduğunu, aralarında herhangi bir problem ve husumet yaşanmadığını itiraf ederken, Hz. Peygamber de onu iyi bildiğini söylemiş, cahiliye dönemindeki güzel ahlakını, müslümanlığında da devam ettirmesini hatırlatmıştır.⁸⁸

Bir başka ticari faaliyeti ise, Mekke'nin en zengin tacirlerinden dul bir hanım olan Hatice hesabına onun kervanlarına katılmasıdır. Bazı rivayetler, Hz. Peygamber'i, Hatice'ye Ebu Talib'in tavsiye ettiğini, onun da bunu seve seve kabul ettiğini ifade ederken, bazıları da ona bizzat Hatice'nin teklif götürdüğünü haber vermektedir. Aynı rivayetler, onun yaptığı bu seferlerinde, Hatice'ye oldukça iyi kâr getirdiğini, onun da Hz. Muhammed'e iki misli ücret ödediğini anlatmaktadır.⁸⁹

Ayrıca, çeşitli kaynaklarımızda, O'nun bu dönemde ticaret amacıyla Hecer, Muşakkar,⁹⁰ Safâ,⁹¹ Cüreş⁹² gibi yerlere ve Tihâm'e'deki Hubâşe Panayırına⁹³ gittiği rivayet edilmiştir.

Hatice ile Evliliği

Şüphesiz Hatice'nin, eş olarak da onu tercih etmesinde, ticaret hayatındaki yeterli tecrübesinden çok, ahlaklı, dürüst, güvenilir ve namuslu birisi olmasının rolü çok büyüktür. Hz. Hatice'nin daha önce işittiği onun bu ahlakî yönünü, ticari hayatında da fazlasıyla tecrübe etmiş olması, hayatlarını birleştirip evlenmelerini sağlamıştır. Onların birbirlerini gayet iyi tanıyarak ve de kendi istekleriyle kurdukları bu mutlu yuva, Hatice'nin vefatına kadar yirmi beş yıl sürecek ve onlara ikisi erkek, altı çocuk verecektir.

⁸⁷ İbn Hişam, a.g.e., I. 134.

⁸⁸ Ahmed, *Musned*, III. 425; Ebu Davud, *Edeb* 20, no: 4836, V, 170-1; İbn Mace, *Ticarât* 63, no: 2287, II. 768.

⁸⁹ Bkz: İbn Sa'd, *Tabakat*, I. 129-131; İbn Hişam, *Sire.*, I. 187-9.

⁹⁰ Ahmed, *Musned*, IV. 206.

⁹¹ Ahmed, *Musned*, III. 432.

⁹² Hâkim, *Mustedrek*, III. 182.

⁹³ Abdurrazzak, *Musannef*, V. 320. no: 9718.

İşte Hz. Peygamber, ticari hayata atılması, ortaklığı, Hz. Hatice ile evlilik öncesi ticari ilişkileri ve sonra da bu işleri tamamen kendisinin üstlenmesiyle, mâlî açıdan sıkıntılı günleri geride bırakmıştı. Nitekim Yüce Allah, Kur'an'da buna değinerek şöyle buyurur:

*"Ve Rabbin seni fakir bulup zengin etmedi mi?"*⁹⁴

Gerek ticarî hayatı, gerekse evlilik hayatı, Hz. Peygamber'in Mekke toplumundaki ağırlığını ve saygınlığını daha da artırmış oldu. İnsanları değerlendirirken en önemli kriterleri, mal-mülk olan Mekke zenginleri onu bu yönüyle de tanır hale geldiler. Ayrıca bu maddi refah, Hz. Peygamber'in dürüstlük, güvenilirlik gibi vasıflarının yanı sıra, kerem ve ihsan, cömertlik, muhtaçlara yardım, fakir-fukarayı himaye, düşkünlere bakıp merhamet etme gibi meziyetlerinin de ortaya çıkmasına imkan verdi. Yine o, rızık temini için uğraştığı, geçim derdiyle yaşadığı sıkıntılı bir hayattan kurtulup, huzurlu bir aile hayatına kavuşunca, ilerleyen yıllarda düşüncelerini manevî alanlarda yoğunlaştırmasına, bir arayış ve tefekkür gayreti içerisine girmesine de imkan hazırlamış oldu.

Kâbe Hakemliği

Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatı ile ilgili anlatılan hususlardan birisi de, Kabe'nin yeniden inşası esnasında taş taşırken yaşadığı şu hadisedir: Buhârî (ö. 256/870) ve Muslim'in (ö. 261/875) Cabir b. Abdullah'dan rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber, amcası Abbas ile birlikte Kabe'ye taş taşırken, amcası ona *"Peştemalini kaldırıp omzuna koy ki, omzunu taştan korusun"* demişti. O bunu yaptığında (peştemalinin eteğini yukarı kaldırıp ta, avret mahalli açılınca) birden bayılıp yere düştü ve gözlerini gökyüzüne dikti, sonra *"peştemalim peştemalim"* diyerek kalkıp peştemalini üzerine aldı.⁹⁵

Buhârî ve Muslim'de, zâhiren avret yerinin açılmasına bağlanan bayılma hadisesi, başka rivayetlerde oldukça farklı sahnelerle anlatılmaktadır. Hâkim'in (ö. 405/1014) Ebu't-Tufeyl'den naklettiği bir habere göre, Hz. Peygamber, taş taşırken elbisesini omuzuna alır almaz kendisine (gâipten) *"avret yerini açma!"* diye nidâ edilmiş, bunun üzerine o taşı bırakıp, elbisesini giymişti. Hâkim'in, İbn Abbas'dan naklettiği diğer bir habere göre de, Hz. Peygamber bu hadisede bayıldıktan sonra ayılınca Ebu Talib ona bayılmasının sebebini sormuş, o da: *"Bana beyaz elbiseli birisi geldi ve 'örtün!' dedi"* şeklinde cevap vermiştir. Devamla İbn Abbas, *"eğer ona 'örtün!' denilmişse, bu Hz. Peygamber'in peygamberlik (alametlerin)den gör-*

⁹⁴ Duha, 93/8.

⁹⁵ Ahmed, *Musned*, III. 295, 310, 333, 380; Buhârî, *Hac* 42, II. 155-6; *Menâkıbu'l-Ensâr* 25, IV. 233-4; Muslim, *Hayz* 76-8, I. 267-8.

muş olduğu ilk şeydir. O günden sonra da onun auret yeri bir daha görülmemiştir” açıklamasını yapmaktadır.⁹⁶

Hakim'in naklettiği bu rivayetlerde, aynı olayın, daha sonraları nasıl farklı muhtevaya büründürüldüğü görülmektedir. Belki Hz. Peygamber yorgunluk, sıcak vb. makul bir sebepten dolayı bayılmış, tabii olarak da gözlerini semaya dikmiş olabilir. Ancak, onun gaipten sesler alması, beyaz elbiseli (melek vb.) görmesi ve neticede bunun bir peygamberlik alâmeti ve onun gördüğü ilk vizyon olarak anlatılması, kanaatimizce onun peygamberliğine risalet öncesinden delil ve alametler arayışının sonucudur. Dolayısıyla bu, Hz. Peygamber'in, risalet öncesinden beri bu tür harikuladelikleri yaşadığına inanan düşüncenin, rivayetlere abartılı bir biçimde yansması olsa gerektir.

Hz. Peygamber'in, Mekke'deki İslam öncesi kişiliğini gösteren bir hadise de, Kureyşlilerin Kabe'yi yeniden inşa ettiklerinde, Hacerulesved'i yerine kimin yerleştireceği konusunda çıkan problemi en güzel bir şekilde çözmesi, onların da bu çözümünden oldukça hoşnud olmasıdır. Taşı yerine koyma şerefini, her kabilenin istemiş olması, onları birbirine düşürmüş, durum birkaç gün sürüncemede kalmış, neredeyse birbirleriyle savaşıyor hale gelmişlerdi. Sonunda ortaklaşa aldıkları bir kararda, ertesi günü kapıdan ilk önce girecek kimseyi hakem yapıp, vereceği karara saygı duyacaklarını söylemişlerdi. Allah'ın bir takdiri olmalı ki, ertesi günü ilk girenin Hz. Peygamber olduğunu görenler, “*Bu emindir, razı olduk, bu Muhammed'dir*” diyerek sevinçlerini izhar ettiler. Durum kendisine anlatılınca o, bir örtü isteyip, taşı onun üzerine koyduktan sonra, her kabileden bir kişiye örtüden tutturup kaldırttıktan sonra, taşı kendi elleriyle yerine yerleştirmiştir.⁹⁷

Bu olayda Kureyşlilerin, henüz görür görmez onun güvenilirliğini ve hem kendisinden, hem de vereceği hükümden razı olacaklarını dile getirmeleri, otuzbeş yaşındaki Hz. Peygamber'in Kureyş nezdinde bıraktığı tutarlı, güvenilir bir şahsiyet intibasının en büyük göstergesidir. O bu hakemliğiyle, sırf kabile taassubu yüzünden, çıkmasına ramak kalan çatışmaları, muhtemel cinayetleri önlemekle kalmamış, pratik zekasıyla da herkesi hoşnud etmeyi başarmıştır. Hatta İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre, cahiliye döneminde bundan başka çeşitli anlaşmazlıklarda da Peygamber (SAV)'in hakemliğine başvurulmaktaydı.⁹⁸ Bütün bunlar, onun bi'set öncesinde, oldukça güvenilir, fevkalade zeki, saygın bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

96 Hâkim, *Mustedrek*, IV. 179. (Zehebî, Telhîs'inde râvi en-Nadr'ın zayıf görüldüğünü söylemektedir.)

97 Ahmed, *Musned*, III. 425; İbn Sa'd, *Tabakat*, I. 145-6; Abdurrazzak, *Musannef*, V. 318, no: 9718; İbn Hişam, *Sire*, I. 197.

98 İbn Sa'd, *Tabakat*, I. 157.

Dinî Hayatı

M. Hamidullah, Hz. Peygamber'in bu Kabe onarımında yaptığı hakemliği ve Hacerulesved'i yerleştirmesini, ondaki dinî şuurun uyanışına bir sebep olarak görmektedir.⁹⁹ Maddî durumu fevkalade iyileşen Hz. Peygamber'in bu yıllardan itibaren maneviyata yöneldiği anlaşılmaktadır.

O dönemde Mekke'de hakim olan putperestliğin yanı sıra, Hristiyanlık ve Yahudiliğe mensup az sayıda insanın bulunduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'den önce, Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr ve Kuss b. Sâide gibi bazıları da, putlardan uzak, tek tanrı inancına sahip hanîf kimselerdi.¹⁰⁰ Ve bu insanlar tevarüs ettikleri kadarıyla Hz. İbrahim'in dinini yaşamaya çalışıyorlardı. Hz. Peygamber'in Kuss, Zeyd ve Varaka'ya yetiştirdiğini, Ubeydullah'ın ise, müslüman olup, Habeşistan'a hicret ettikten sonra Hristiyanlaştığını bilmekteyiz.¹⁰¹ Şu halde Derveze'nin dediği gibi, "Nebî (SAV)'yi bi'setinden önce, babalarının inançlarından uzaklaşan ve kendilerini ne Yahudiliğe ve ne de Hristiyanlığa kaptıran; hakikatı Allah'a tevhid içerisinde her türlü şaibe ve te'vilden uzak bir şekilde Haniflik olan Hz. İbrahim'in dini üzere kulluk etmekte gören bu birkaç muvahhiden saymakla ileri gidilmiş olunmaz."¹⁰²

"Peygamber de, atalarından gelen şirk ve cahilî gelenekleri, âdetleri reddeden, Allah'ın birliği düşüncesine inanan ve İbrahim (AS.)'in dini üzere ya da, İbrahim'in dini olarak zannettiği esaslara göre Allah'a ibadet eden veya onun aslını araştıran; aynı zamanda mensuplarının dalaleti, birbirleriyle çekişmeleri, ayrı ayrı fırkalara bölünmeleri nedeniyle Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerine inanmayan kişilerden biriydi."¹⁰³ Bununla birlikte o, tam olarak aradığı yolu bulabilmiş, bu hususta pek de rahat ve huzurlu bir durumda değildi. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Seni şaşırmış bulup, yola iletmedi mi?"¹⁰⁴

Kanaatimizce bu ayetteki "dâll" ifadesi, dalalet, sapıklık anlamında değildir. Zira "Nübüvvet öncesi hiçbir peygamberin küfründen veya putlara tapmasından söz edilmemiştir. Eğer böyle birşey olsaydı, müşrikler, risaletinden sonra bu tür olayları mutlaka dile getirerek onu itham etmek, sıkıştırmak isterlerdi. Ve bu

99 M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 73-9.

100 Bkz: İbn Hişam, a.g.e., I. 222-231.

101 Geniş bilgi için bkz: Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 158-166.

102 İzzet Derveze, *Asru'n-Nebî*, s. 426.

103 İzzet Derveze, *Sîret*, I. 34.

104 İzzet Derveze, *Asru'n-Nebî*, s. 426; 93 Duha 7.

sataşmalar, ya haberler yoluyla, ya da Kur'an aracılığıyla bizlere bildirilirdi.”¹⁰⁵ Nitekim Hz. Musa'nın nübüvvet öncesinde kazâra bir adamı öldürmesi, Firavun tarafından başına kakılmış, kendisine hatırlatılmıştı.¹⁰⁶

Şu halde buradaki “dâll” vasfı, onun o yıllarda yaşamaya başladığı dinî yöneliş sürecindeki hakikat arayışının bir ifadesi olsa gerektir. Çünkü arayış içerisine girdiği bu dönemde, her ne kadar akli ve dirayetiyle putların saçmalığını hissediyor, duyduğu, bildiği ve Mekke toplumunda bulduğu kadarıyla Hz. İbrahim'in dinine meylediyorsa da, henüz vahiyden, ilimden ve hidayetten yoksun, ne yapacağını, nasıl yapacağını bilmemenin sıkıntı ve ızdırabını yaşıyor olmalıydı. Nitekim Yüce Allah bu hususu çok açık bir biçimde dile getirir:

“Sen Kitap nedir, îman nedir bilmezdin”¹⁰⁷

“Sen daha önce herhangi bir kitap okumuyordun”¹⁰⁸

“Sen o (Kur'an)'dan önce (bunlardan) habersizdin.”¹⁰⁹

Vahiy Öncesi Rüyalalar

Hz. Peygamber'in bu arayış döneminde görmüş olduğu rüyalar, kendisine bir hayli yardımcı olsa gerektir. Hatta Hz. Âişe'nin verdiği bilgilere göre bu rüyalar vahyin başlangıcını oluşturmaktadır: “Rasûlullah'a vahyin ilk başlangıcı uykuda gördüğü sâlih rüyâlardır. Hiç bir rüya görmezdi ki, sabah aydınlığı gibi çıkmış olmasın. Sonra o, yalnız kalmaktan hoşlanmaya başladı. Bu nedenle o, Hira Mağarası'na çekilir, günler ve geceler boyunca ibadet eder, beraberinde götürdüğü yiyeceği tükenince, gider ailesinden yiyeceğini alır ve aynı şekilde tekrar ibadetine dönerdi.”¹¹⁰ Ancak Hz. Âişe'nin burada sözünü ettiği rüyaların, Hz. Peygamber'e henüz vahy ve risâlet verilmezden önce, Hira'daki uzlet günlerinde ve daha önce gördüğü rüyalar olduğu anlaşılmalıdır. Kanaatimizce risâlet arefesinde onun gördüğü bu sadık rüyalar, onu vahye ve risâlete hazırlamaktaydı. Tabiri caiz ise bu rüyalarla vahyin zemini ya da alt yapısı oluşturulmaktaydı. Böylece Hz. Peygamber'e kalb, rûh, ve zihin açısından güven telkin ediliyordu, denilebilir.¹¹¹ Hz. Peygamber'e vahyin ilk şekillerinin böylesi rüyalar ve tebşîrât diye nitelendirilen bazı işaret ve alâmetlerle başlayıp da, direkt olarak âniden melek ve ilk önce açıkça

105 Kadı İyâz, Şifa, II. 719-720.

106 Şuarâ, 26/19-20.

107 Şûrâ, 43/52.

108 Ankebut, 29/48.

109 Yusuf, 12/3.

110 Buhârî, Bed'u'l-Vahy 2, I. 3; Muslim, İman 252, I. 139-140.

111 Benzer bir yorum için bkz: M. Reşid Rıdâ, el-Vahyu'l-Muhammedî, s. 61. (1. Dipnot)

nübüvvet ile başlamaması, beşer gücünün bunu kaldıramayacak olması yüzündendir.¹¹²

Şu halde Hz. Âişenin en azından o aşamadaki nebevî rüyalara vahy demesini bi-zâtihi vahy olarak değil de vahy öncesi hazırlama, vahye ısındırma şeklinde anlamamız daha doğru olacaktır. Dolayısıyla, neler gördüğü ve nasıl gün ışığı gibi ortaya çıktığı hakkında hiç mâlumâtımız olmayan vahy öncesindeki bu rüyaları vahy olarak değerlendiremeyiz.

İnziva Hayatı

Bazı rivayetlerden, Hz. Peygamber'in risaletten birkaç sene önce, her yılın Ramazan ayını bu mağarada itikafa ve inzivaya çekilerek geçirdiğini, itikaf bitince, önce Kabe'ye uğrayıp tavaf ettiğini, sonra evine gittiğini öğreniyoruz. Ancak, bu münzevî hayatın, yalnızca Hz. Peygamber'e özgü bir durum olmadığını, bilakis bu tür inzivanın Cahiliyye döneminde, başka Kureyş'liler tarafından da yapılan bir ibadet tarzı olduğunu görüyoruz.¹¹³

Arayış sürecinde, iç alemindeki problemlerine ışık tuttuğunu düşündüğümüz bu tür rüyalar, ona böylesi münzevî bir hayatı öngörmüş olmalıdır. Her yıl bir ay boyunca yaşanan bu zâhidâne hayat, genel olarak mağarada tefekkür, varlık aleminden, yaşanan hayattan ders ve ibret alma şeklinde gerçekleşmiş olmalıdır. Nitekim İbn Hişâm, (ö. 213-8/828-833) konu ile ilgili rivayette bu ibadet tarzını ifade için kullanılan "tehannüs" kelimesini "tehannüf" yani, "hanifleşme" olarak anlamaktadır.¹¹⁴

Vahyin Gelmesi

Sürdürdüğü bu inziva hayatı esnasında Peygamber (SAV)'in dînî düşünce ve anlayışının ulaştığı kemal ile ilgili pek fazla bir bilginiz bulunmamaktadır. Kendisi buraya her yıl çekilip kapandığına göre, rûhî-mânevî bir sükûnet ve tatmin bulduğu düşünülebilir.¹¹⁵ Fakat yine de, bir beşer olarak Hz. Peygamber'in, beşer üstü bir tecrübeyle psikolojik olarak tam anlamıyla hazır hale geldiğini söyleyebilmemiz mümkün değildir. Bu durum, yukarıda zikrettiğimiz Buhârî (ö. 256/870) ve Muslim'in (ö. 261/875) tafsilatlıca rivayet ettikleri Hz. Aişe hadisinin, Taberî (ö. 310/922) tarafından nakledilen şu varyantında açıkça gözükmektedir:

(Onun mağaradaki bu münzevî hayatı) kendisine hak gelinceye kadar devam etti. Ni-

112 Bkz. Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, I. 67; Kâdi İyâz, *Şifâ*, II. 703.

113 Bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, I. 235-6.

114 İbn Hişâm, a.g.e., I. 235. Bu hususta geniş bilgi için bkz: Kister, M. J, "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma," ter. Ali Aksu, *Tasavvuf Dergisi*, yıl: 2, sayı: 4, Eylül-2000, s. 215-230.

115 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I. 79-80.

hayet birgün, (bir varlık) ona geldi ve “Ey Muhammed! Sen Allah’ın Rasulüsün!” dedi. Rasulullah (SAV) hadiseyi şu şekilde anlatmaya devam etti: “Ayakta idim, bu sesi duyar duymaz diz üstü düştüm. Sonra tir tir titrer bir vaziyette dönüp Hatice’nin yanına girdim ve “beni örtün, beni örtün!” dedim. Sonunda bendeki korku gitti. Sonra, (o varlık mağarada, başka bir zaman) bana yine geldi ve tekrar “Ey Muhammed! Sen Allah’ın Rasulüsün!” dedi. Bunun üzerine ben kendimi dağın doruğundan atmayı aklımdan geçirdim ki, daha bunu düşünür düşünmez, o tekrar bana gözüktü ve: “Ey Muhammed! Ben Cibrîl’im, sen de Allah’ın Rasulüsün!” dedi. Sonra “oku!” dedi, ben “ne okuyayım?” deyince beni tuttu ve takatım kalmayınca dek üç kere sıktırdı ve “Yaratan Rabbinin adıyla oku!...” diye okuyunca ben de okudum. Sonra tekrar Hatice’ye geldim ve “kendim hakkında korktum!” dedim...”¹¹⁶

Diğer bazı rivayetlerden öğreniyoruz ki, Hz. Muhammed, henüz ilk vahiyleri almazdan önce gaipten duyduğu bu seslerin ve görmüş olduğu bu görüntülerin şeytanların, cinlerin bir tasallutu olabileceğinden korkmuş, en fazla nefret ettiği mecnun veya kâhin durumuna düşmektense,¹¹⁷ intihar etmeyi aklından geçirmişti. Bazı kaynaklarımızda, Hz. Peygamber’e inen ilk vahylerden sonra, bir süre (birkaç gün veya hafta)¹¹⁸ vahyin kesilmesi sebebiyle, onun, yüksek tepelere çıkıp defalarca kendisini aşağı atmak suretiyle intihar teşebbüslerinde bulunduğu, ancak tam atacağı sırada Cibrîl’in ona gözükererek “Ey Muhammed! sen gerçekten Allah Rasulüsün!” demesi üzerine sakinleştiği anlatılmaktadır.¹¹⁹ Fakat biz onun intihar etmek için dağlara çıktığına hiç ihtimal vermiyoruz. Nitekim İbn Hacer’in (ö. 852/1448) de belirttiği gibi Buhârî (ö. 256/870), Ma’mer b. Râşid’in (ö. 153/770) rivayetine has bu ziyadeyi buraya ilave etmiştir.¹²⁰ Oysa bu ziyade Zührî’den (ö. 124/741) gelmektedir ve mak-tûdur. Bu kısmı Buhârî, *Bed’u’l-Vahy*’de zikretmediği gibi, onu Muslim (ö. 261/875) de zikretmemektedir.¹²¹ Biz, olayın aslının Taberî (ö. 310/922) rivayetinde anlatıldığı gibi olduğunu, ancak bu bir anlık düşüncenin, ravîler tarafından abartılarak bir kaç kez tekrar eden bir eylem şeklinde takdim edildiğini sanıyoruz. Nitekim bu intihara teşebbüs olayını Şiblî de kabul etmemektedir.¹²²

Taberî’deki rivayette görüldüğü gibi bu, yalnızca bir anlık bir düşünce (hemm)den ibarettir ve o henüz sesini işittiği varlığın kim olduğunu da bilmemektedir. Fakat, Cibrîl’in kendisini tanıtmamasından ve ilk vahiyleri kendisine tebliğ etmesinden sonra, özellikle de Varaka’nın sözlerinin ardından kendisini bunaltan bu endişelerinden büyük

116 Taberî, *Tarih*, II. 298-9.

117 Bkz. Ahmed, *Musned*, I. 312; İbn Sa’d, *Tabakât*, I. 194-5.

118 Bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XII. 376-7.

119 Bkz: Abdurrazzak, *Musannef*, V. 323, no: 9719; Buhârî, *Ta’bîr* 1, VIII. 68.

120 Bkz. İbn Hacer, *A.g.e.*, XII. 376.

121 Bkz. Buhârî, *Bed’u’l-Vahy* 3, I. 3; Muslim, *İman* 252-5, I. 139-143.

122 Bkz: Şiblî, *Asr-ı Saadet*, I. 153.

ölçüde kurtulmuştur.¹²³ Yine o günlerde inen şu âyetler, onu bir hayli rahatlatmış olmalıdır:

"Nûn,
Kaleme ve yazdıklarına andolsun,
Sen Rabbinin nimeti sebebiyle cinlenmiş değilsin.
Kesintisiz bir mükafat vardır senin için.
Ve sen büyük bir ahlâk üzeresin.
(Sen de) göreceksin, onlar da görecekler.
Hanginizin fitnelenmiş olduğunu.
Şüphesiz Rabbin en iyi bilendir
Kimin kendi yolundan saptığını
Ve kimlerin doğru yolda olduğunu."¹²⁴

Sonuç

Hiz. Peygamber'in vefatından itibaren, her asırda birçok inanç, kültür ve medeniyetle karşılaşan müslümanların, sahabe asrından uzaklaştıkça kısmen de olsa Kur'ânî bir Peygamber anlayışından da uzaklaştıkları malumdur. İster rahmet elçisine olan aşk, muhabbet ve hasret sebebiyle olsun, isterse farklı din ve kültürlerden etkilenecek olsun, ilerleyen asırlarda ümmetin bir kısmı, maalesef daha çok duygusal sâiklerle, muhayyile gücüne dayalı efsanevî, esrarengiz, neredeyse beşerî hüviyetinden tecrit edilmiş, âdeta melekleştirilmiş bir peygamber anlayışına sahip olmuştur. Zaman içerisinde bu anlayışların rivayetlere dönüşmesi de fazla gecikmemiştir. Neredeyse her asırda, her bölgede Hiz. Peygamber hakkında farklı bir sîret, farklı bir edebiyat, farklı bir kültür oluşmuştur. O kadar ki, sahabedeki Kur'an ve sünnete dayalı saf Peygamber anlayışı ile tabiûn dönemi Peygamber anlayışı bile birbirinden farklılık arz etmektedir. Aynı şekilde ikinci asrın Peygamber anlayışı başka, üçüncü asrınki daha başkadır. Daha sonraki asırlardan günümüze kadar anlayışlardaki menfî değişim ve gelişimin, tepeden yuvarlanan bir kartopu gibi gittikçe büyüdüğü söylenecek olursa işin vehameti daha kolay anlaşılacaktır.

Asıl üzücü olan taraf ise bu anlayışların kısmen temel kaynaklarımıza bile girebilmiş olmasıdır. Bu sebeptendir ki, bu kanaatlerin bir kısmı öteden beri nasıl Hiz. Peygambere izafe edilerek rivayet şeklinde nesilden nesile aktarılmışsa, aynı şey fazlasıyla sahabeye izafe edilerek de yapılmıştır. Dolayısıyla temel kaynaklarımızdan ya-

123 Bkz. Taberî, a.g.e., II. 302.

124 Kalem, 68/1-7.

rarlanırken dahi, rivayetlerin sıhhatini tesbit etmede, sağlamasını yapmada Kur'an'ın ortaya koyduğu Peygamber tipolojisi, bizim için en vazgeçilmez bir mihenktaşdır. Bunun arkasından Hz. Peygamberin sahih hadislerle gelen kendi tavsif ve takdimleri, üçüncü olarak da, yine sahih olarak gelmek şartıyla sahabenin şehadetleri gelecektir.¹²⁵ Bu münasebetle Hz. Peygamberin herhangi bir cephesini araştırırken, mutlak surette Kur'an'dan hareket etme ve mümkün merteye en erken kaynaklara başvurma ve iyi bir tenkit süzgecinden geçirme zarureti vardır. Erken ve geç dönem kaynaklardaki aynı konular ve hatta aynı hususu işleyen aynı ravilerden gelen rivayetlerin ne kadar farklılık arzettiği görülecektir.¹²⁶

Aslında Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatına dair güvenilir daha fazla bilgilere sahip değiliz. Şayet doğumundan itibaren onda görüldüğü iddia edilen olağan üstü haller ile, onun, yerli-yabancı herkes tarafından bilindiğine dair iddialar doğru olsaydı, hayatının her anı dikkatle izlenir ve o, harikulâde biri olarak şiir, destan, masal vb. edebiyata çok önemli bir konu olurdu. Oysa bugün elimizdeki bütün tarih, siyer ve meğâzî vb. kitaplara baktığımızda, onun delikanlılık döneminden tam on yılı hakkında hemen hemen hiç bir malumat bulamamaktayız. Bu, iddia edildiği gibi onun mitolojik bir varlık olmadığının, gayet normal bir şekilde doğup, büyüdüğü, hayata atıldığına önemli bir göstergesi sayılabilir. Şu halde, o dönemde gerek Araplar ve gerekse Ehl-i Kitapta bir Peygamber beklentisi var idiyse de, Hz. Muhammed'e risalet gelinceye kadar ne çevresindeki insanlar, ne de o kendisi peygamber olacağını biliyordu. Kesinlikle kimse böyle bir bilgiye sahip değildi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

*"De ki: Allah dileyseydi, onu (Kur'an'ı) size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım (ama böyle birşey yapmamıştım) düşünmüyor musunuz?"*¹²⁷ buyrulmaktadır.

İşte kırk yıllık bir ömürde, onun peygamber olacağına dair herkesçe bilinen açık alâmetler bulunmadığı gibi, kendisinin de böyle bir iddası yoktu. Hz. Peygamber, kendisine risalet verilinceye kadar, öylesine tabî bir hayat sürmüştü ki, peygamberliğini ilan ettiğinde, müşriklerin: *"O Zikr (Kur'an), aramızdan ona mı indirildi?"*¹²⁸ şeklindeki itirazlarıyla karşılaşmıştı. Şayet, rivayetlerde tasvir edilen, ortaya konulan bu tür olağanüstü haller gerçek olsaydı, müşriklerden böyle bir itiraz gelmez, tam tersine, zaten biz onun üzerinde öteden beri birçok alamet görüyor ve onun peygamber olacağını umuyor, biliyorduk diyerek derhal iman eder-

125 Geniş bilgi için bkz: Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 79-150.

126 A.g.e., s. 149-150.

127 Yunus, 10/16.

128 Sad, 38/8.

lerdi. İşte, tabiiliği sebebiyle Hz. Peygamber'i risalete layık görmeyen bu insanlara, Kur'an'da verilen cevap "Allah risaletini nereye vereceğini daha iyi bilir"¹²⁹ şeklindeydi.

Hız. Peygamber'in risalet öncesi hayatı her yönüyle tabii, sade ve mutedil bir hayat olarak nitelendirilebilir. O, bu dönemde ticarî, askerî, siyasî ve hatta dinî yönden bile, Mekke'nin ileri gelenlerinden addedilemez. Onun Mekke'de en dikkat çeken yanı; güvenilir, dürüst, ahlaklı bir kişi olmasıdır¹³⁰ ve bu sebeptendir ki onu yakından tanıyanlar peygamber olmasına fazla şaşırmamışlardır. Fakat aynı şeyi Mekke'nin ileri gelenleri başta olmak üzere, müşrik Araplar için söylemek mümkün değildir. Çünkü onların,

"özellikle Ehl-i Kitap'tan öğrendiklerine dayanarak bir Peygamberin geleceğini bekleyip durdukları halde, Hız. Peygamber'e karşı tepkilerinin sebeplerinden birisi de Arap toplumundaki peygamberlik ve Peygamber tasavvuru ile Hız. Peygamberin şahsında gördükleri tezahür ve kudret arasındaki çelişkidir. Çünkü önceki peygamberlerin kısımlarından edindikleri malumata göre, peygamber beşerüstü ve harikulade bir varlıktı. Onlar, Hız. Musa, İshak, İsa, Davud, Süleyman, İbrahim, Lût, Salih ve Şuayb peygamberlerin mucizelerinden habersiz değillerdi. Oysa Allah'ın Rasûlü olduğunu iddia eden, vahy geldiğini söyleyen Hız. Peygamberi, kendilerinden farksız yer-içer, gezer birisi olarak görüp te özel bir nitelik, açık bir âlâmet ve olağanüstü bir kuvvetle göremeyince şaşırdılar..."¹³¹

İşte Kur'an, müşriklerdeki bu cahilî peygamber telakkisini tashih ve onların beklentilerine cevap niteliğinde birçok ayet indirerek Hız. Peygamber'in bir beşer olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır.¹³²

Öte taraftan o, kırk yıllık hayatı boyunca vuku bulan siyasî, askerî ve hukukî olaylarda da aktif olarak bir rol oynamamıştır. Hayatının bu risalet öncesi döneminde Hız. Peygamber, ne lider konumunda bir siyasî, ne kahraman bir kumandan, ne de otoriter bir hukukçudur. O, zikrettiğimiz bir-iki olaya iştirak etmişse de, önemli bir fonksiyon icra etmiş ve bu yönden Mekke toplumunda dikkatleri üzerinde toplamış birisi değildi. Dahası onun bu dönemde, siyasî bir lider, kahraman bir komutan, büyük bir hukukçu olma gibi ne bir merak ve hevesi, ne de böyle bir niyet, düşünce veya çabası vardı. Şayet o, bu yönde aşırı ihtirası, temayülü ve girişimleri olan birisi olsaydı, Peygamberliğini ilan ettiğinde, bu iddiası, onun böylesi hedeflerine matuf bir plan olarak görülebilir, gayet tabii olarak yanlış yorumlanabilirdi.

129 En'âm, 6/124.

130 Bkz: İbn Sa'd, I. 200; Buhârî, Tefsir 26 / 2, VI. 16-7; 111 / 1, VI. 94-5; Muslim, İman 355, I. 194.

131 İzzet Derveze, *Asru'n-Nebî*, s. 411-4.

132 İsrâ, 17/90-95; Fussilet, 41/6; Kehf, 18/110; Kaf, 50/2; Sad, 38/4-8; Yunus, 10/2; Enbiya, 21/3; Furkan 25/7.

Aynı şeyleri onun dinî hayata bakışı için de söyleyebiliriz. Her ne kadar o, gençliğinden beri, putlardan, putlara tapmaktan, onlar adına kurban kesmekten vb. uzak kalmış ve onlardan nefret etmiş ise de, putlara karşı çıkmak, onlara açıkça sövmek, putperestlik aleyhtarı faaaliyetler yürütmek gibi eylemlere de kalkıştığını bilmiyoruz.

Bu noktalar göz önüne alındığında şöyle bir tahmin yürütmek mümkün olmaktadır: Hz. Peygamber, savaşlarda, siyasi mekanizmada, ya da dinî hususlarda öne çıkmamak suretiyle, ileride yükleneceği peygamberlik görevi için olumsuz bir miras taşımaktan korunmuş olabilir. Zira, bu alanlarda insanların, sempati kadar nefret de kazanması ve bir takım düşmanlıklara hedef olması kaçınılmazdır. Yüce Allah, ileride insanlık tarihine çok büyük bir etki yapacak olan kulunu siyasi polemiklerden, sivil ve askerî düşmanlıklardan ve şirk bataklığından korumak suretiyle kırk yıl boyunca Mekke'lilerin dikkatinden kaçırmıştır.¹³³

Tekrar ifade edelim ki, Hz. Peygamber'in, çocukluğundan gençliğine, ticaret hayatından evlilik hayatına, bireysel ilişkilerinden sosyal ilişkilerine kadar onun diğer insanlardan en önemli farkı, dürüstlüğü, güvenilirliği vb. meziyetleriyle ahlakî yönden son derece mümtaz bir mevki elde etmesidir. O, sahip olduğu ahlakî güzellikleriyle Mekke'de kendini topluma kabul ettirmiş, saygın ve olgun bir şahsiyet olarak vicdanlardaki hakettiği yeri almıştır. O, Mekke'deki itibarını, mâlî, siyasî, askerî veya dinî yönüyle değil, tamamen ahlakî yönüyle, hemen herkesçe kabul edilen güvenilir-tutarlı şahsiyetiyle yükseltmiştir. O kadar ki, onun bu ahlakî yönü, yakın çevresi tarafından tasdik edilmesinde en önemli bir delil olarak görülecektir. Nitekim Mekkelilerin İslam'ı kabulünde, onun getirmiş olduğu ve tebliğ ettiği mesajın içeriği kadar, Hz. Peygamber'in saygın kişiliğinin de rolü büyüktür. Hatta onun Cahiliye döneminde halk üzerinde bıraktığı bu olumlu imaj ve izlenimler, onun risalet dönemindeki konumunun belirlenmesinde de aynı öneme sahiptir. Bu nedenledir ki, sahabenin peygamber telakkisinde, onların Hz. Peygamber'in risalet öncesi seçkin kişiliğini biliyor-tanıyor olmalarının da katkısı fevkalade mühimdir. Onun içindir ki, ilk müslümanların çoğunu, daha çok onu yakından tanıyan eş ve dostları oluşturmuştur.

Yine bir haberin doğruluğu, bir anlamda o haberi getirenin doğruluğuna bağlıdır. Buradan hareketle, ilâhî haberleri getirecek bir elçinin, elbette ahlâken oldukça mazbut, asla yalan söylemeyen, dost-düşman herkesin itibar ettiği güvenilir bir şahsiyet olması gerekliydi. Nitekim Yüce Allah, indirdiği ilk surelerden birisinde onun bu yönünü teyit ederek *"Ve sen büyük bir ahlâk üzeresin"*¹³⁴ buyurmuştur.

133 Kamil Çakın, *İslam'da Hadis ve Sünnetin Yeri*, s. 12-3.

134 Kalem, 68/4.

Risalet öncesi yıllarda gördüğü salih rüyalar ve Ramazan aylarında Hira Mağarası'nda geçirdiği inziva günleri,¹³⁵ onun gibi bir beşerin, beşerüstü tecrübelerle psikolojik olarak hazırlanmasında yardımcı olsa da, Cibrîl ile ilk karşılaşmasının ardından yaşadığı korku ve endişeler, onun beşer oluşunun tabii bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Başından geçen bu ilk tecrübenin verdiği telaş ve heyecanla yorganına bürünen Hz Peygamber,¹³⁶ vefakâr eşine kendisine birşeyler olmasından korktuğunu söyleyince, Hatice onu "*hayır, Allah seni asla utandırmaz! Çünkü sen akrabalarına bakar, güçsüzlerin sıkıntılarını yüklenir, yoksulun ihtiyacını karşılar, misafiri ağırlar ve hak sahibine yardım edersin!*" diyerek teselli etmişti.¹³⁷ Hz. Hatice, onu teskin etmeye çalışırken, onun ne kadar yüce bir ahlak sahibi olduğunu, ne denli olgun bir şahsiyet olduğunu hatırlatarak, Allah'ın böyle bir insanı utandırmayacağına olan güven ve inancını dile getiriyordu. Yine burada da, Hz. Hatice, onun kırk yıllık bir ömründen herhangi bir olaya atıfta bulunmuyor, zaten öteden beri görülen şu şu alametler, rahibin dedikleri vb. doğru çıktı... gibi, vuku bulduğu iddia edilen hiçbir olağanüstü olaydan söz etmiyordu.

Yine bu rivayetin devamında, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'i Varaka b. Nevfel'e götürdüğü bildirilmektedir. Hz. Hatice'nin amcasının oğlu olan Varaka, İbrâ-nîce okuyup yazabilen, İncil'den haberdar, ilerleyen yaşlarında âmâ olan bir Hristi-yandı. Onun bilgi ve tecrübesinden yararlanmak amacıyla Hz. Peygamber'in başından geçen bu olayı ona da anlatmış, onu dinledikten sonra Varaka: "*Bu gördüğün şey, Allah'ın Hz. Musa'ya da indirdiği Nâmûs (Cibrîl)'dir...*"¹³⁸ diyerek onu teskin etmeye çalışmıştı.

Hz. Peygamber, bu vefakâr eşinin maddî, mânevî/moral desteğine karşılık onu daima hayırla yâd etmiş ve şöyle demiştir: "*Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni(m peygamberliğimi) inkar ederken, o bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken o maliyla bana arka çıktı. Ve Allah Teâlâ bana ondan çocuklar nasib etti...*"¹³⁹

Bu olup bitenler gösteriyor ki, Rasulullah (SAV) meleğin geldiği ana kadar peygamberliğe getirileceğini tahmin etmiyordu. Hz. Peygamber, nübüvvete talip veya hevesli olmadığı gibi, böyle birşeyin başına geleceğini aklının ucundan bile geçirme-

135 Buhârî, Bed'u'l-Vahy 3, I. 3; İbn Hişâm, I. 235.

136 Bkz: Muzzemmil, 73/1-2; Muddessir, 74/1-2; Kalem, 68/1-2; İbn Sa'd, I. 194-5; Taberî, Tarih, II. 302.

137 Abdurrazzak, Musannef, V. 322, no: 9719; Buhârî, Bed'u'l-Vahy 3, I. 3.

138 Abdurrazzak, Musannef, V. 323, no: 9719; Buhârî, Bed'u'l-Vahy 3, I. 3; Muslim, İman 252, I. 139-142.

139 Ahmed, Musned, VI, 117-8.

mişti. Meleğin vahyle gelmesi kendisi için hiç beklemediği anî bir hadise idi. Böyle birşeyden habersiz olan bir kişinin gayet tabîi olarak göstereceği tepkiyi Hz. Peygamber de gösterdi.¹⁴⁰

Hz. Aişe'nin ilk vahy inşi ile ilgili mezkur rivayetinde, ilk defa melek ve vahy tecrübesini yaşayan bir beşerin psikolojisi ve hissettiği duyguları anlatılmaktadır. Yıllardır sırf bu tecrübeye hazır olması için gördüğü rüyalara rağmen, Hz. Peygamber vahy gerçeği ve Cibril karşısında kelimenin tam anlamıyla korkudan sarsılmış, görüp duyduklarının verdiği korku ve heyecan ile kalbi çarpar bir vaziyette evine dönüp, yatağına girmişti. Melek ve vahy ile ilk kez karşılaşan bir insanın bu tür tepkiler vermesi gayet normal bir reaksiyondur ve bunda şaşırılacak bir durum da yoktur. Onun bu reaksiyonu bile, o âna kadar kendisinin peygamber olacağını bilmediğini ortaya koyarken, doğumundan itibaren her vesile ile onun peygamber olduğunu vurgulamaya matuf rivayetlerin asılsız olduğunu da göstermeye yeterlidir.

Kanaatimizce, doğumundan vefatına kadar, Hz. Peygamber'in hayatının -özellikle risalet sonrasının- her anı, ümmeti için örneklik arz etmektedir. İşte sîretin, tamamen sade, tabii ve beşerî şartlar dahilinde geçmesinin hikmeti, bize göre onun örnek oluşunda yatmaktadır. Hz. Peygamber'in, Hz. Süleyman, Hz. Musa vb. peygamberlerden farklı olarak, risalet görevini beşerî şartlar içerisinde başarıyla tamamlaması bizce onu daha da yüceltmektedir.

Netice itibarıyla, Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatına dair fazla haberlere sahip değiliz. Bize göre onun tamamen tabii bir akış içerisinde geçen hayatının bu ilk devresi hakkındaki boşluk, daha sonraki asırların peygamber telakkileriyle doldurulmaya çalışılmıştır. Kültür tarihimizde sahip olduğumuz sîret, delâil, şemâil, hasâis ve menâkıb türü eserlerde bu tür pek çok rivayeti ve bu rivayetler üzerine bina edilmiş bir peygamber tasvirini bulmaktayız. Kanaatimizce, Kur'an'a, Hz. Peygamber'in bizzat kendi anlatımlarına ve sahabenin peygamber telakkilerine de ters düşen bu rivayetlerin daha geniş bir şekilde hem isnad, hem de metin tenkidine tabi tutulmaları gerekmektedir. Böyle bir tenkid süzgecinden geçirildiğinde, asırlardır aktarılagelen nice müsellem sanılan bilgilerin, hiç de sağlam rivayetlere dayanmadıkları ortaya çıkacaktır.

Bizim sadece risalet öncesi hayatı ile sınırlandırdığımız bu çalışmanın benzerleri, daha geniş bir biçimde, hem tarih, hem de hadis kaynakları kullanılarak, önce Hz. Peygamber'in Mekke dönemi, sonra da Medine dönemi için ayrı ayrı yapılmalı, sîret gerçeğini yansıtmayan mübalağalı anlatımlar tartışılmalıdır. Hatta daha isabetli sonuçlara ulaşabilmek için, bu tür haber veya hadiselerin herbirinin, araştırmaya da-

140 Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, II. 287.

yalı makaleler şeklinde müstakil olarak çalışılması daha isabetli ve yararlı olacaktır. Yaşadığımız asrın, düşünen, tartışan, sorgulayan zihinlerine hitab edebilecek, yeni bir Sîret ve hatta Sîret Ansiklopedisine şiddetle ihtiyaç duyulduğunu düşünüyor, aynı düşünceyi paylaşan tarihçilerle hadisçilerden bu doğrultuda verimli çalışmalar beklediği kanaatini taşıyoruz.

Kaynakça

- Abdurrazzak b. Hemmam, es-San'ânî, *el-Musannef*, tah. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut-t.y. el-Medlisu'l-İlmî, I-XI.
- , *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, tah. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut-1991.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, İstanbul-1982.
- Ateş, Ali Osman, *İslama Göre Câhiyye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, İstanbul 1996.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire-1972, Halebî baskısı, I-XX.
- Bağcı, H. Musa, *H. Peygamber'in Beşerî Yönü*, A.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora tezi, Ankara-1999.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin, *Delâilu'n-Nubuuvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahîbi's-Şerîa*, tah. Abdulmu'tî Kal'acî, Kahire-1988, Daru'r-Rayyan, (I-VII).
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul-1981.
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *Fikhu's-Sîre*, Dimaşk-1977.
- Çağatay, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara-1982.
- Çakın, Kamil, *İslam'da Hadis ve Sünnetin Yeri*, Ankara, 1997.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sunen*, İstanbul-1981.
- Dehlevî, Şah Veliyyullah b. Abdurrahîm, *Huccetullahi'l-Bâliğa*, tah. Muhammed Şerif Sükkar, Beyrut-1990, Daru İhyâi'l-Ulûm, I-II.
- Derveze, İzzet, *Asru'n-Nebî ve Bîetuhû Kable'l-Bî'se*, Dimaşk-1946.
- , *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, ter. Mehmet Yolcu, İstanbul-1995, Yöneliş Yay., I-III.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Asr-ı Saadet (İslam Tarihi)*, İstanbul-1981, Eser Neşr.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sunen*, İstanbul-1981.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî, *Delâilu'n-Nubuuvve*, tah. Muhammed Ravvâs Kal'acî, Halep-1970, Mektebetu't-Turas el-İslâmî, (I-II).
- Ebû Zehra, Muhammed, *Hâtemu'n-Nebiyîn*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, I-II.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara-1999, T. D. V. Yay.
- Fayda, Mustafa, *Bahîrâ Maddesi, İsl. Ans. T.D.V.Y.*
- Gazzâlî, Muhammed, *Fikhu's-Sîre*. Dimaşk-1989, Daru'l-Kalem.
- Goldziher, Ignaz, "Hadiste Yeni-Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar," *A.Ü.I. F. Dergisi*, XXXVI., ter. Ömer Özsoy, Ankara-1997.
- Güner, Osman, *Rasulullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, Ankara-1997.

- Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbü'rî, *el-Mustedrek alâ's-Sahîhayn*, Beyrut- t. y. Dâru'l-Ma'rife.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, ter. Salih Tuğ, İstanbul-1980, İrfan Yay. I-II.
- Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hiz. Peygamber'i Yanlış Anlama Tezahürleri*, *İsl. Arş. Der.* s. 5-11, Ekim-1986.
- Hattâbî, Ebû Süleyman, *Mealimu's-Sunen*, Ebû Dâvûd'un *Sunen'i* ile birlikte, İstanbul-1981, Çağrı Yay.
- Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut-1982, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, (I-X).
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf en-Nemerî, *el-İstîâb Fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Mısır-1328, Dâru Sâdir.
- İbn Belbân, el-Fârisî Emîr Alâuddin Ali, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, tah. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut-1988, Muessesetu'r-Risale.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ahadisi'l-Vâhiye*, I-II, tah. Halil el-Mays, Beyrut-1983, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- , *Kitâbu'l-Mevzûât*, I. 55-6. tah. Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire-1987, Mektebetu İbn Teymiye, II. baskı. I-III.
- İbnu'l-Esîr, İzzeddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezeri, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire-1970.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Kitabu'l-Musannef*, tak. Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut-1989, I-VII.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhari*, tah. Muhibbud-din el-Hatib, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire-1407, III. baskı.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Seka, İbrahim el-Ebyârî, Abdulfazîz Şelebi, Kahire-1955, II. baskı.
- İbnu'l-Kayyim, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir, *Zâdu'l-Maâd fî Hedy-i Hayri'l-İbâd*, tah. Şuayb el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut, Beyrut-1987, XV. baskı, Muessesetu'r-Risâle, I-V.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut-t.y.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sunen*, tah. M. Fuad Abdulbâkî, İstanbul-1981.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Beyrut-1985.
- İsfahânî, Ebû'l-Ferec, *el-Eğânî*, IV. neşr: Semîr Câbir, Beyrut-1995.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, ter. Süleyman Ateş, Ankara-Kevser Yayınları.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fadl İyâd b. Mûsa el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire-1977, Mektebetu'z-Zehrân, (I-II).
- Kister, M. J., "et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma", ter. Ali Aksu, *Tasavvuf Dergisi*, yıl: 2, sayı: 4, Eylül-2000.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, t.y.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, tah. M. Fuad Abdulbâkî, İstanbul- 1981.
- Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, ter. Komisyon, İstanbul-1991, II. baskı.
- , *Hiz. Peygamber'in Hayatı*, ter. Ahmed Asrar, I-III. İstanbul-1992, III. baskı, Pınar Yay.
- Muhammed, Reşid Rıdâ, *el-Vahyu'l-Muhammedî, ez-Zehra li'l-İlâmi'l-Arabî*, Kahire-1988.
- Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. Haccac, *es-Sahîh*, tah. M. Fuad Abdalbaki, İstanbul-1981.

- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sunen*, İstanbul-1981.
- Önkal, Ahmed, "İslam Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi," *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt.VI, sayı: 3.
- Saîd Hawva, *el-Esas fi's-Sunne ve Fıkhihâ*, Kahire-1989, I-IV.
- Şiblî, Mevlânâ en-Nu'mânî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saâdet*, İstanbul-1981, Eser Neşr, I-IV.
- Taberî, Ebû Cafer, *Tarihu't-Taberî, Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire-t.y., Daru'l-Maârif, V. baskı.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sunen*, İstanbul-1981.
- Uyar, Gülgün, *Hiz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tesbiti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E, İstanbul, 1993.
- Wensinck A. J, *Concordance Et Indices De ta Tradition Musulmane*, (el- Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî) İstanbul- 1986.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İstanbul-1996.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizanu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Fethiye Ali el-Becâvî, y.y., t.y, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, y.y., t.y.
- , *Tarihu'l-İslam*, tah. Umer Abdusselam Tedmurî, III. baskı, Beyrut-1994.
- Zerdüş, *Zerdüş'tün Gataları*, Önsöz, s. xii, İstanbul-1935, Ed. Ali Nihat Tarlan.